

BEÖTHY LÁSZLÓ

ÉLETE ÉS MŰVEI

IRTA

GEDEON ENDRE.

BUDAPEST,

NAGY SÁNDOR KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL

IV., PAPNÖVELDE-UTCZA 8.

Rorviszongók.

1849. augusztus 17-én a lugosi vesztett csata és a világosi fegyverletétel után az elfogott menekültek nagy részét Kossován összpontosították. Az első nap delén felvonult az osztrák zenekar és a foglyok táborában a Gott-erhaltét játszotta. A megaláztatás és megsemmisülés érzete járta át az egész táborn — írja Szilágyi¹ — mely hangos kétségbeesett zokogásba tört ki. Ez volt a jövő képe; ez volt első jele az új uralomnak.

Az állapotok, melyek hamarosan bekövetkeztek, nem voltak derűsebbek mint előrevetett árnyékuk.

A forradalom legyőzése után elérkezettnek látszott az idő, hogy a Habsburg-ház régi törekvése, vagyis Magyarország teljes beolvasztása Ausztriába megtörténjék; Magyarország teljhatalmu ura: Haynau, ki szabadon rendelkezik élet és halál felett. A forradalom vezéreire halál vár, a fogházak, börtönök megtelnek és a legnemesebb honfiak kivégzése mindennapos dolog lesz. A hareban résztvevett honvédséget azonnal besorozzák a császári hadseregbe és tekintet nélkül rangra a legszigorúbb bánásmód mellett szolgálják le büntetés idejüket. Az ország tűr, de meg nem adja magát. A fegyveres hatalommal szemben tehetetlen lévén, a passzív ellentállás terére lép. Ez volt az ellentállás helyes módja, melyen a hatalom minden törekvése megtörtött, hiába volt minden erőszakoskodás, a nemzetet leigázni igen, de megtörni nem sikerült. A közpályáról kiszorult ugyan a magyar, de a nyilvános működésnek maradt még egy tere, melyet nem zárhattak

¹ Szilágyi Sándor: Rajzok a forradalom utáni időkből. Bpest, 1876.

el előle: az irodalom. A nemzet ugylátszik megértette Petőfi sorait:¹

Szent és nagy ez valóban,
Amely föld pusztulóban,
Haldoklófélben van, amelynek már
Nem használ sem eső, sem napsugár:
Az a költő könyhullatásaitul
S mosolygásától újra fölvidul.

De hol vannak íróink, hol találjuk őket a forradalom lezajlása után? A nemzet lánglelkű dalnoka a segesvári csatatér egyik jelöletlen sirjában porlik; a többi nagyok bujdosnak az országban, vagy falusi magányban rejtik el magukat, mint: Vörösmarty, Erdélyi, Arany, Tompa, Jókai; mások ismét, mint: Jósika, Eötvös, Szalay, Kerényi, Pulszky, Csernátoni, Horváth külföldön kerestek és találtak menedéket. Az irodalmi központban alig maradt valaki: Nagy Ignác, Garay János, Kemény, Csengery.²

Az első időben úgy látszott minden veszve van.

Mint az egész országra, hasonlóképp Pestre is, mint az írói központra ránehezedett a dermedés. Alig volt író ember a fővárosban, még nem tudták, hogy az önkényuralom milyen eljárást fog velük szembe tanusítani. Jóformán csak néhány fiatal kezdő képviselte az oly fényes írói kart. Az Akadémia, a Kisfaludy-társaság nem adnak magukról életjelet. Egyes egyedül a Nemzeti Színház maradt meg, de az is mily állapotba került! Saját színpadjára volt kénytelen ereszteni ellenfelét, a német színeszetet, a cenzura pedig szigorúan őrködött fölötte, talán még nagyobb szigorúsággal mint a sajtó fölött.

Szomorú napok voltak, de az a néhány magyar író nem csügged. Macchio Budapest térparancsnoka, kinek hatáskörébe a cenzura is tartozott, sőt még maga Haynau is elég emberségesen bántak az írókkal. Alig megy ennek híre, mozgolódni kezd a kisdud íróikör. Nem kellett sokáig várni és a hivatalos Magyar Hirlap mellett még 1849. őszén megindul a IIölgyfutár Nagy Ignác szerkesztésében. Ezeket követte 1850. február havában a Magyar Emléklapok 1848—49., melynek szerkesztője Szilágyi Sán-

¹ Petőfi: Adorján Boldizsárhoz.

² Beöthy: Képes magyar irodalomtörténet.

dor, munkatársai pedig az ifjabb írónemzedék és lassacskán a még hallgató »nagyok« lettek. Óriási fontossággal bírtak ezen korban a hírlapok, folyóiratok, általában a sajtó. Fontosságuk főkép abban nyilvánult, hogy kezdettől fogva oly irányt követtek, mely a mult, még pedig a közelmult diésőségét hirdette, és sohasem hunyászkodtak meg a hatalom előtt.

Lassan-lassan újra fölébred az irodalom, evvel arányban szaporodik az íróemberek száma is. Kevesen voltak még és közös ellenségük, a hatalom ellen egyesülésben keresnek erőt; benső barátság fejlődik ki különösen az ifjabb írók között. És ez a kör egymás társaságában vidám poharazás és cigány mellett keresett szórakozást. Elmondhatjuk, hogy egy korszakra sem illett rá oly jellemzően a »sírva-vigadó« jelző, mint az 1849 utáni elnyomatásra. Van e azon esodálni való, hogy egy olyan korban, midőn a szabadsághoz szokott ember utlevél nélkül jóformán még falujából sem távozhatott, hisz bármikor kérhették tőle és föltartóztathatták,¹ midőn sohasem volt biztos afelől, nem fognak-e az éjszaka nála házkutatást tartani, mikor a városokban a rendőrség, a vidéken a zsandárok önkényének bármelyik pereben ki volt szolgáltatva, mikor főbenjáró bűn volt a Rákóczy indulót játszani, vagy csak hallgatni is; pörge kalapot, tollat, tricolor szegélyt hordani tilos volt, mikor mindenkiben összeesküvőt kerestek és a rendőrség fejének Prottmann-nak legfőbb ambíciója volt, hogy összeesküvésnek jőjjön nyomára, mikor a cenzura még azt is megtiltotta, hogy a színpadon a huszár a királyt, nem pedig a császárt éltesse, mikor fölülvizsgálat alá vették a hangversenyeknek énekszámait is, szóval midőn minden és mindenki gyanús volt — esodálni való-e, hogy akkor az elkeseredés különösen a fiatalembereket arra vitte, hogy borban, cigányzenében keressenek vigasztalást? *Podmaniczky* így ír naplójában: »... egészen olyan idöket élünk, mikor cigányzene képezi lehangolt kedélyünk utolsó menedékét.«

Ezekén a sírvavigadó estéken kívül vannak komolyabb írói összejöveletek is. E szomorú korszak kezdetén, mikor még alig találni író embert Pesten, kávéházakban,

¹ Podmaniczky Frigyes báró: Naplótöredékek.

megszokott vendéglőkben, (ilyen volt a *Parragh-féle vendéglő* a váci-utcában) jöttek össze az írók, »de oly kevesen voltunk, hogy egy asztalkörnél több nem is telt ki belőlünk« írja Szilágyi. Egy másik találkozó helyük volt a *Nemzeti Színház*, melynek írói páholyát szívesen osztották meg velük a színészek. Itt tervezgettek, tanakodtak azon, hogy mit is kellene, illetőleg lehetne csinálni. Vahot Imre, Bérczy Károly, Obernyik, Sükei Károly, Szilágyi Sándor voltak e kis körnek törzstagjai.

Amint az idők jobbra fordultak, helyesebben szababban mertek lélegzeni, többen és többen csatlakoztak e kis csoporthoz és ekkor már írói kört is találunk, de korántsem kell ezt a mai értelemben vennünk. E körnek nem voltak kényelmesen berendezett helyiségei. Az *Arany Ökör* kávéház emeletén volt egy kis szoba, hol összejöttek az írók. Mint említettük, nem kényelmes, sőt még tágas sem, de mégis szívesen és gyakran keresték fel. E szoba volt az ötvenes évek elején a magyar írók otthona, kaszinója. Nem volt nyilvános, a rendőrség sem tudott létezéséről. Ide verődtek össze a nagy vihar után a szétrebbent írók, a régiekhez csatlakozott néhány kezdő tehetség is. Ezek közt találjuk Beöthy Lászlót is. Itt, ha más egyebet nem is, de meleg rokonszenvet és szellemi támogatást mindig találtak. A vidéken lakó írók: Gyulai, Szász mindannyiszor felkeresték, valahányszor fölrándultak Pestre, de nemcsak ők, hanem a nemzet koszorús írói sem igen kerülték el Pesten jártukban.

Ezen kör vett tudomást legelőször minden kiválóbb alkotásról, tagjai fölolvasták s bírálgatták munkáikat. Sokszor megtörtént azonban, hogy egy-két költeményt, novellát csakis az Arany Ökör író szobájában olvastak, mert itt még szabad volt a gondolat. A színházon és az Arany Ökör író szobáján kívül összejöttek és szíves fogadtatást találtak még íróink *Kazinczy Gábor fogadó napjain*, hol gyakorta megfordultak közéletünk legjelesebbjei: Kemény Zsigmond, Brassai, Veér Farkas, báró Eötvös József és mások.

Meg kell még említenünk a *Magyar írók szobáját*. Egy finom, költői lélekkel megáldott úrinő: Majthényi Flóra a városligetben levő kis szigeten, az úgynevezett Páva szigeten, a magyar írók számára kényelmes szobát rendez-

tetett be, mely minden alkalommal rendelkezésükre állott. Kedves helye volt ez Beöthy Lászlónak is, aki több novelláját írta meg e helyen.

Hiányos lenne a kép, melyet e kor írói életéről adni iparkodtam, ha nem említenők meg a bohémséget, mely az ifjabb írók között lábra kapott. Bohém tanyák keletkeztek a fővárosban. Híres volt a *Hélibagoly* a Képiró-utcában, az Ujvilág-utcában a *Sas* vendéglő, a Komlókert, a Lycinus voltak a bohém társaság legkedveltebb találkozó helyei. Az írók közül Lisznyai Kálmán, Balogh Zoltán, Bernáth Gáspár, Balázs Sándor, Lauka Gusztáv, Beöthy László voltak a leghíresebb bohémek; e társaság a leg-szorosabb baráti viszonyban élt a színészekkel, kik közül Feleki Miklós, Szerdahelyi Kálmán, ifj. Lendvay Márton voltak legtöbbször jelen.

Szinte ellentállhatlan áramlat sodorja magával ez embereket, ösztönszerűleg érzik, hogy a költészet megszünt kiválasztottak sajátja lenni, köztársasággá lett, hová mindenki egyformán beléphet mezítláb épen úgy, mint choturnusokban. Ezen új eszmék a fiatalság egy részét a végletekbe vezették. Bizonyos nemét találták abban a költőiségnek, hogy feltűnő, rendetlen életet éltek, ha ruházkodásukkal ép úgy föltűnést keltettek, mint különö viselkedésükkel. Lelkesülni, lelkesültek minden szépért, de kritikát azt nem gyakoroltak, sziporkázó szellemük nem szerette a korlátokat. Ez életmód mellett természetesen igen gyakran megismerkedtek az élet súlyos körülményeivel, kezdték ismerni az élet mindkét oldalát, mely körülmény a humoros világnézet felé hajtotta őket. Idejük volt mindenre, csak ép a komoly tanulmányokra nem, mi oka, hogy tehetségük dacára hosszúéletű munkát nem tudtak írni. Könyveik azonban kapósak, mert abban az időben tetszett ezen irány, mely megfelelt az ország közhangulatának.

E bohémeinknek is megvolt a jelentőségük, értékük: mosolyt hoztak az elkeseredett nemzet ajakára és fontosságuk komikai irodalmunk fejlődésében szintén nem tagadható.

Vessünk most egy rövid pillantást az írói életanyagi oldalára. Tény, hogy az íráság akkor nem igen biztosított senkinek sem fényes megélhetést. A negyvenes évek viszo-

nyai, mikor jóformán még ismeretlen volt az írói tisztelet-díj, a szerkesztők fizetése is nyomoruságos, nem sokat javultak. Tóth Kálmán, a Hölgyfutár segédszerkesztője havi 30 forintot kapott és gazdag embernek tartotta magát többi társához képest. A kiadók sem adtak sok pénzt a kéziratokért. Beöthy Lászlónak egyik regényéért kiadója 32 forint tiszteletdíjat fizetett.

De a kiadók nem is fizethettek jobban, mert a könyv kelendőségének még mindig nagy akadályai voltak. Legnagyobb akadály a közlekedési eszközök primitív volta. Az ötvenes évek legelején vasuthálózatunk alig van, csak a Szolnok—Bécsi vonal. A postai szervezet hiányos volta mellett könyveket, folyóiratokat a posta csak felsőbb engedély mellett fogadott el.¹ A szállítási díj pedig oly magas volt, hogy ha egy vidéki könyvkereskedő a posta útján rendelt meg egy munkát Pestről, nemcsak hogy haszna nem maradt rajta, de még sokszor rá is fizetett. Fuvarosokkal ha szállították, hetekbe került, míg kézhez került.

Ilyen volt az ötvenes évek íróinak élete, a komolyak, a sírvavigadó bohémek egyaránt dolgoztak és reménykedtek. Ezmét, inspirációt bőven találtak; ott volt az imént lezajlott nagyszerű küzdelem, melynek hatása alatt állott az egész ország, de volt egy intézmény, mely teljes hatalmával és hivatali gögjével azon küzdött, hogy a szellem szabadságát bilinesekbe verje: ez volt a cenzura.

Az 1848 március 15-én kivivott szabad sajtót nem sokáig élvezték íróink, a szabadságharc leverését követő absolutizmus újra életbe léptette a cenzurát.

Kezdetben a térparanesnokság hatáskörébe tartozott és az első, ki ezen gyűlöletes hatalmat gyakorolta, Machio budapesti térparanesnok művelt, finomlelkű ember volt, ki nem akart szellemgyilkolással foglalkozni. És tényleg, míg az ő kezében volt a cenzura, a sajtószabadság nem sok kívánnivalót hagyott hátra. Sajtóterméknek mielőtt nyilvánosságra kerülhetett, a következő utat kellett megtennie. Amint a nyomda elkészült, benyújtotta a köteles példányokat a térparanesnoksághoz; ha három nap leforgása alatt, nagyobb terjedelmű munkánál pedig nyolc nap

¹ Szilágyi S.: Rajzok a forradalom utáni időkből.

alatt nem érkezett lefoglalási parancs, a sajtótermék szabadon megjelenhetett. Machio hatalmát humanus és liberális szellemben gyakorolta, parancsnoksága alatt nemcsak hogy írók pusztán cenzurái vétség miatt nem állítottak haditörvényszék elé, de még elkobzás sem történt. Pedig az írói gárda nem hunyázkodik meg; tárgyát leggyakrabban a közelmúltból veszi és a jelenre vonatkozik. Akadálytalanul jelenhetett meg Tompa Mihálytól a Gólya, a nemzeti elkeseredésnek e nagyszerű kifejezője, melyért később, mielőtt a cenzura más kezekbe került, a kassai haditörvényszék elé került írója. Szász Károly akkor még ily hangon mert dalolni:¹

Hej! a szabadság! ne említsük e szót,
Szememből a könny csordulóban áll . . .
— Eh, ha kiécsordul, majd letörlöm onnan,
Szívembe szebb jövő reménye száll.
A költőknél még él a szabadság, és
Fog élni, bármit mond a hatalom! . . .

Akkor még élt, akkor még ily szavak is megjelenhettek:

Az eltiport ügynek fölkel védelmére,
Átok lesz a dölyfös elnyomónak bére!

(Felsőbányai).

De már nem sokáig tartott ezen szabadabb állapot 1850 nyarán Machionak hivatalát és hatalmát Heyntzl veszi át és vele megkezdődik az a szomorú időszak, midőn a cenzorok nemcsak az értelemre, hanem már a szavakra, egyes kifejezésekre kezdtek vadászni. Az új térparancsnok nem sokáig várhatja íróinkat, hogy a maga valójában bemutatkozzék. 1850 júniusában megkezdődnek a lefoglalások. A Hölgyfutárt, az Emléklapokat elkobozzák és a szerkesztők: Nagy Ignác és Szilágyi Sándor a haditörvényszék elé kerülnek.

Ez a keserves állapot csak fokozódott, midőn a pestvárosi rendőrséget államivá teszik és élére Prottmann kerül. A katonai abszolutizmusnál még sokkal rosszabb volt a polgári önkényuralom, Bach miniszter kora. Prottmannban, kit mint jeles szakembert üdvözölt a Pesti Napló²

¹ Szász Károly: Beranger mellett.

² Szilágyi Sándor: Rajzok a forradalom utáni időkből.

nagyot csalódtak. Szilágyi kemény szavakkal, de találóan jellemzi ezt az embert, ki Grázból került a pesti rendőrség élére. »Szűk látkörű, ok nélkül dühöngő, goromba, gőgös férfi volt, ki a maga otromba rendszerével soha egy zsványt, soha egy compromitált embert nem tudott elfogni, de vérig bosszantá a művelt osztályt, úgy mint a szegény népet. Ki az irodalom üldözésével oly lendületet adott az irodalomnak, milyennel azelőtt nem bírt, és emiatti ingerültségében igazságtalan üldözésekre vete-medett.«

Olyan embereknek a kezében volt a cenzura, kik még a magyar nyelvet sem értették tökéletesen, természetes, hogy e hivatalnokok legtöbbször külsőségeken, szavakon akadtak meg, míg a kérdéses cikk igazi tartalmát, irányát meg sem értették.

Az író nem tudta magát mihez tartani, mert jóformán maguk a hivatalnokok sem tudták, hogy mit szabad és mit nem. Sokszor hihetetlen kiesinységért nem jelenhetett meg valamely munka, vagy csak szörnyen megesonkítva, máskor ismét oly dolgot engedtek meg, mit reményleni sem mertek írónk. Tisztán a cenzor kényének és hangulatának voltak kiszolgáltatva. És ez az abszolutizmus kacérkodott a szabadelvűséggel. A sajtó névleg szabad, de valamely munka megjelenhetésére írásbeli engedélyt adtak, vagyis előzőleges cenzurának vetették alá, de ezen engedély korántsem mentette fel az író a felelősség terhe alól, viselte még a felelősséget is, amely a sajtószabadsággal jár.

Ezen, szinte tűrhetetlen állapotok természetesen megtanították íróinkat arra, hogy mikép írjanak, hogy a cenzura emberei kifogásolni valót ne találhassanak, de a közönség mégis megértse, és csakis azt értse, amit az író akar.

Hamarosan elsajátították íróink azt, hogy a sorok közt írjanak, művészi tökéletességgel használták a magyar nyelv finomságait, melyeket a cseh hivatalnok nem értett meg, bármennyire forgatta is a szótárt.

A publicisták a külföldi politikai viszonyokról írják cikkeiket; »chinai, japán ügyek ismertetéséből értesülünk a hazai ügyekről.«¹ Elterjedt az írói álnevek használata is, és ennek meg volt némi értelme, különösen akkor,

¹ Endrődi Sándor: Századunk magyar irodalma képekben.

midőn némelyeknek még nem volt tanácsos életjelt adni magukról. Ezen időben sűrűbben használt álnevek: Sajó (Jókai), Keled (Vahot Sándor), Ilma (Kőváry László), Orion (Béreczy Károly), Bátor Miklós (Lévay József), Kelemér (Tompá Mihály), Kaján Albert (Pákh Albert).

Bármennyi akadállyal kellett is megküzdeni íróinknak, híven kitartottak eszméik mellett, a hatalom minden erőszakoskodása és elnyomása dacára megőrizték függetlenségüket. Fejlődött, erősödött, sőt nemsokára túltengésbe jutott az irodalom. A politikai körülmények majd mindenkit, ki írói hajlamot érzett magában a szépirodalom mezejére vezettek, a közhangulat pedig arra utalt, hogyha tárgyat, ihletet keresett az író, nyúljon vissza a közelmúltba. De a forradalom sem volt kimeríthetetlen forrás; így azon két körülmény, hogy állandóan egy tárgyról szerettek írni, és különösen az igazi tehetség hiánya az irodalom nivóját mélyen leszállította. Jellemzőek erre nézve Gyulai Pálnak következő sorai: »Jeleseink nagy része visszavonulva él, a közepszerűség csiripol, erőszakoskodik. Dudva kezdi lepni az eddig csinos kertet s minden lépten szilaj állatok lábnyoma látszik.« De hogy mindez necsak üres szó maradjon, 1852-ben megindította Pákh Alberttel együtt a Szépirodalmi Figyelőt, melyben szigorú kritikát gyakorol és küzd a tehetségtelenek ellen. Ezen új és szokatlan irány számos polemiaira adott alkalmat, de végelemzésben mégis hasznos, sőt nagyon üdvös hatással volt irodalmunkra.

Minden szélsősége és hibája dacára ezen fiatal és korlátot semmiben nem tűrő írónak meg van a maguk jelentőségük, ha másban nem is, abban a tiszteletre méltó bátorságban, mellyel az elnyomatás legnehezebb napjaiban a kényuralommal szembeszálltak.

Az önkényuralom idejében a megjelent irodalmi termékek túlaránya a szépirodalomra esik, versek, regények nagy számban jelennek meg ekkor, midőn a nemzetet a politika mezejéről leszorították. Ezen állapot tart 1867-ig, midőn a közfigyelem ujólag a biztató politikai viszonyok felé fordul, ennek pedig természetes következménye, hogy a hirlapirodalom óriási mértékben föllendült a szépirodalommal szemben.

Élete.

Beöthy László 1826. május hó első napján született Révkomáromban jómódú köznemesi családban. A nemes szlováni Beöthy család Szabolcs- és Barsvármegyéből származik. A magyar nemességet őseik a XVII. század közepén szerezték meg; beöthi Szlovány Lajos testvéreivel, Vencellel, Jánossal és Dániellal kapta III. Ferdinánd királytól 1656 február 3-án.¹ Komáromba a család László atyjával, Gáspárral került, ki Barsmegyéből, Léváról jöve 1810 körül telepedett meg e városban és az akkoriban virágzó gabonakereskedéssel iparkodott magának megélhetést biztosítani. Szorgalma és nagy munkabírása üzletét hamarosan virágzóvá tette, őt magát pedig az előkelő és befolyásos patricius családok közé juttatta. 1815 január 29-én egybekelt Kovács Pál humoros író néjével, Kovács Katalinnal. Házasságukból bő gyermekáldás, négy fiu: Zsigmond, Károly, László, Gáspár és két leány: Zsófia és Teréz származott.

A Beöthyek élete mintaképe volt a magyar patrialehális családi életnek. Beöthy Gáspár pedig típusa nemesak a magyar nemesnek, hanem a családfőnek is, ki nemesak kenyérkeresője, hanem tényleges feje is családjának.

A gyermekek örökölték atyjuktól a szintiszta becsületességet, anyjuktól pedig az írói tehetséget; még pedig mindannyian. Zsigmondnak nevével igen gyakran találkozunk az 1850-es évektől kezdve szépirodalmi lapjaink hasábjain. Tartalmas, mély költői lélek, ki lírájával és beszélyeivel felülemelkedik a közepszerüségen. Költői

¹ Nagy Iván. Magyarország családai. Pótkötet.

munkássága mellett a jogtudománynak is neves művelője volt. Károly mint a »Győri Közlöny« segédszerkesztője szolgálta az irodalmat. A legfiatalabb, korai tragikus véget ért Gáspárban is meg volt a költői tehetség.

László veleszületett költői adománya fejlesztésében közreműködött egy szerencsés körülmény. Azon ház, melyben Beöthyék laktak, nem is oly régen Csokonai Lillájának szolgált lakhelyül; és ha a régi lakók elköltöztek is, megmaradt az emlékezet. A költészetnek ezen, már megszentelt helyén, költői lélekkel megáldott édesanya oldalán kezdett eszmélni Beöthy László.

Iskoláit 1832-ben kezdette meg, mikor atyja a komáromi nemzeti iskolába iratta be, mely intézetnek tanítványa maradt három esztendeig. A három esztendő elteltével 1835-ben a kalvinistáknak ez időben jóhirű kollegiumába került és itt folytatta tanulmányait, ugyancsak három esztendeig Nagy Sándor, Keresztúry József és Molnár János vezetése mellett. A következő esztendőben először hagyja el a szülői házat. Célja, amiért a komáromi kollegiumot elhagyta minden bizonytalansággal az volt, hogy a német nyelvet elsajátítsa. Ezért tehát Pozsonyba megy. Először a katolikus gimnáziumba iratkozik be, de hamarosan átlép az evangélikus liceumba. Bátyja, Zsigmond Válogatott művei elé írt rövid életrajzában ezen átlépést azzal magyarázza, hogy a serdülő ifjúban ébredezni kezdett az irodalmi hajlam, és ezen felébredt vonzalma vitte őt át a liceumba, ahol a tanuló ifjúság körében nyelvművelő társaság alakult. Beöthy Zsigmondnak ezen állítását azonban csak mint lehetséges föltevést fogadhatjuk el, mert, ha Beöthy csak azért hagyta el a katolikus gimnáziumot, hogy az evangélikus liceumba lévő nyelvművelő társaságnak tagja lehessen, úgy valószínűleg valamelyes irányú működést is fejtett volna ki, minek azonban a nyelvművelő társaság jegyzőkönyveiben semmi nyomát sem találjuk.¹ Első irodalmi kísérlete, melyről tudomással birunk 1844-5-ből való és ezt, »*Népdalát*« pápai akademikus korában írta. Ha Beöthy már pozsonyi tanuló korában, 12 évvel oly erős vonzalommal viseltetett az irodalom iránt, hogy azért iskolaévközben intézetet változtatott, bizonyosan nem hall-

¹ Hirschmann Nándor liceumi igazgató úr szíves közlése.

gatott volna ezután négy esztendeig, hanem maradt volna valamelyes nyoma kísérleteinek. Valószínűbbnek tarthatjuk azt, hogy ezen intézet-változtatás szülői akaratból történt. Apja szívesebben látta fiát a protestáns, mint a katolikus intézetben.

A következő 1839-40 iskolaévre nincsen biztos adatunk, a találhatók pedig egymásnak ellentmondanak. A pozsonyi anyakönyvek erről az esztendőről már nem beszélnek. Beöthy Zsigmond¹ szerint Pozsonyból Pápára ment. Állításának erejét azonban lerontják a pápai kollegium anyakönyvei, melyek szerint Beöthy 1844-5. évben járt Pápán, de már mint első éves akademikus. A következő esztendőben újból Komáromban találjuk; itten végezi a rethorikai, poetai és logikai osztályokat. Mind a három esztendőben Vály Ferencz volt az oktatója. Beöthynek összes középiskolai bizonyítványai arról tanúskodnak, hogy tanulmányaiban állandóan jeles és kitűnő előmenetelt tanúsított és hogy az iskolai fegyelemmel soha komoly összeütközésbe nem került.

Elvégezvén a középiskolát, 1844/5-ben² a pápai főiskolára megy, hol egy esztendőt tölt mint akademikus. Ez a pápai esztendő fontos életében annyiban, hogy oly körülmények közé kerül, melyek figyelmét erősebben terelik az irodalom felé. Pápán lakott anyai nagy anyja, Kovács Pál költőnek édesanyja. Itt nemcsak, hogy nyugalmas otthont talált, hanem oly légkörbe került, melynek irodalmi összeköttetései visszanyultak Kazinczy Ferencig. Nagyanyja nagy beesben tartotta és félve őrizte férjének, Kovács Ferencnek Kazinczyval váltott leveleit. De nemcsak a nagyanyai házban, hanem a főiskolában is olyan szellem élt, mely alkalmas volt a gyermekifjú Beöthy irodalmi hajlamainak fejlesztésére. A kollegium falai között még élt Jókainak és Petőfinek szelleme és az egész ifjúság ennek hatása alatt áll. A főiskola 1844/45. évi éremkönyvében Beöthytől egy Népdal című költeményt találunk, mely dicséretet nyert. Főlemlítést csak azért érdemel,

¹ Beöthy Zsigmond: Beöthy László válogatott művei.

² Erdélyi Pál értekezésében, melyet az 1895-iki Beöthy ünnep alkalmából írt, Beöthy pápai tartózkodását 1834—35-re teszi. Ezen állítás helytelenségét — nyolc éves korában nem járhatott főiskolába — a pápai főgimnáziumnak anyakönyvi kivonata is igazolja.

mert e darab az első reánkmaradt költői kísérlete Beöthynek. Van egy tanuság is, melyet e költeményből levonhatunk, mely az, hogy Beöthy a legelső irodalmi lépését az uralkodó korszellemmel összhangban népies irányban tette. A versírást Beöthy, mondhatjuk, már ez első kísérletnél beszüntette. Az 1846-ban megjelent Hajnalkában akadunk még néhány gyermekversikére és a Honderű 1846-ik évfolyamában látott napvilágot négy kis dala, szintén Népdal címen. E kísérleteken kívül más költeménye nem maradt reánk. Ezen dalain határozottan észrevehető azon hatás, melyet Petőfinek szelleméből merített de belátva, hogy ezen irány nem felel meg tehetségének, hamarosan más mezőre tér.

A következő esztendőben 1846-ban ismét máshol, Kecskeméten találjuk, hol jogi tanulmányait végzi. Kecskeméti tartózkodásából egy mozzanat érdekel különösen bennünket és ez az, hogy itten lép legelőször a nyilvánosságra a Hajnalkával. Mindössze egy esztendőt töltött Kecskeméten és ezen idő alatt széleskörű ismeretségre tett szert, szívesen fogadott vendég volt minden úri házában, finom modora mindenütt kedvelté tette. Itt ismerkedett meg először a szerelemmel. Sokszor megfordult nemzetes Vály Tivadar uram házában és Beöthy szíve hamarosan tüzet fogott az akkoriban híres szépség, Vály Mariska iránt. De Beöthy elhagyta Kecskemétet és az első diákszerelmét szétfoszlott annélkül, hogy mélyebb nyomot hagyott volna maga után.¹

A Kecskeméten töltött egy esztendő után szülővárosába tér vissza; célja az volt, hogy ügyvédi oklevelet nyerjen, belépett tehát Asztalos István irodájába patvaristának. Neve és tehetsége ismeretessé lesznek s 1848-ban az a kitüntetés éri, hogy megyéje őt és Már Lajost a Kolozsvárott tartandó únió gyűlésre küldi, hogy ottan képviselői legyenek. E kolozsvári küldetésnek komoly és minden valószínűség szerint egész életére kiható következménye lett. Az ott töltött idő alatt megismerkedett és beleszeretett egy előkelő család leányába. Szerelme meghallgatásra és viszonzásra talált; a szülők mindkét részről örömmel néztek a kötendő új frigy

¹ Balázs Sándor: Kecskemét 1885. 7. sz.

elébe. Beöthy, kinek számára az élet nem sok örömet és boldogságot nyújtott, ekkor élte legszebb napjait. Boldogsága azonban csak ábránd maradt. A nemsokára bekövetkezett zavaros idők elsodorták a két szerető szívet egymástól. Mély nyomot kellett hagynia e szerelemnek Beöthy lelkében; bármily jókedvűnek, gondtalannak látszott is egész életében, lelke mélyén mindig rejtőzött valami keserűség, melyet nem tárt föl még a legmeghittebb barátai előtt sem. Azt hiszem nem járunk messze a helyes nyomtól, ha e ténynek okát szerelmében keressük.¹

A márciusi mozgalmak már Komáromban találták; mint korának minden gyermekét, úgy őt is áthatotta az új áramlat és eszme. Az Életképek 1848. július 30. számában egy politikai cikk jelent meg tollából, az *Iránypajzok*. E cikk tanuskodik amellett, hogy mennyire áthatotta őt a szabadság, testvériség és egyenlőség eszméje. Meggyőződését nem sokáig késik tettel is igazolni. Ugyanazon év szeptemberében Budapestre utazik, hogy Jellasehich betörése ellen toborzott önkéntesek közé álljon.² Résztvevett a schwechat-i szerencsétlen kimenetelű csatában és még ez év novemberében visszakerül Komáromba. Ekkor az a szándéka, hogy beáll honvédnak, de csak mint tiszt. Ez a szándéka nem sikerül, így tehát mint közlegény szolgálja tovább a szabadság ügyét. Hamarosan tizedessé, majd őrmesterré lép elő és e minőségben vesz részt a kassai visszavonulásban. 1849 tavaszán, áprilisban Debrecenben találjuk, hol szorgalmasan tanulmányozza a katonai büntető törvénykönyvet és sikerrel teszi le a hadbírói vizsgát. Ez év júniusában, mint hadbíró-főhadnagy újból Komáromba kerül és itt marad a vár kapitulációjáig.

A közpályán töltött idő és honvédeletében sem válik meg az írói tolltól. Még mint pápai akademikus 1845-ben ír a Pesti Divatlap-ba, hol is három humoreszk jelenik meg tollából: *Katalin estélye*, *Mari szerelmes*, *A szüret*.³

¹ Kolozsvári tartózkodásáról és szerelméről semmi részletesebbet sem sikerült megtudnom.

² Honvédeletére vonatkozó adataimat id. Szinnyei József Naplójegyzeteiből merítettem.

³ Hibásan tulajdonítják Beöthynek a szintén itt megjelent Karolina című elbeszélést (Erdélyi Pál: Beöthy László, id. Szinnyei József: Magyar írók), melynek szerzője Obernyik Károly. Ezen állításunkat a szerző névaláírása minden kétséget kizárólag bizonyítja.

Mind a három *Laci* aláírással. A következő években a Honderűben, Pesti Divatlapban, Életképekben jelennek meg tollából többnyire apró humoros dolgozatok, míg az 1849-iki Hölgyfutárban első nagyobb sikert aratott elbeszélése, a *Miss Fanny* lát napvilágot. Ezen hirlapokban megjelent munkái azonban csak kísérletek, melyek csak sejteni engednek.

A forradalom nagy változást okozott a Beöthy családban. Az ostrom közben a bombák házukat rongálják meg, a városon kívül fekvő majorságukat, mely az ellenséget előnyösen földözte, a honvédek égetik fel,¹ vállaltataik megrekedtek, úgy hogy a gyermekeknek komoly munkához kellett látni. Testvérbátyjai, Zsigmond és Károly ügyvédi irodát nyitnak, de László semmikép sem tudja magát beletalálni a reális életbe. Lelke idealizmussal, eszmékkel van tele és semmikép sem tud tucatebbé lenni, ki, ha a megélhetés gondjai ellen biztosítva érzi magát, megelégedett. Érezte, hogy tehetségét nem értékesítheti gyakorlati pályán és kettős cél és vágy lebegett előtte: az irodalom és a színészet. Választania kellett, de ez nem ment könnyen. Az irodalom mezején már tett kísérleteket, de neve még korántsem volt oly annyira ismert, hogy tolla után megélhetést remélhetett volna. Színészet iránt pedig csak előszeretete volt meg, hogy lesz-e tehetsége, hogy fogja-e valamire vinni, mindaz teljesen a jövő titka volt. Mégis ezt a pályát választotta. Egy napon csak elhagyta a szülői házat és Pápáról értesítette szüleit, hogy „kenyere után jár.” Erdélyi Pál² azt hiszi, hogy Beöthynek nem az volt eredeti terve, hogy színész legyen, hanem, hogy bejárja Dunántúlt és annak nagyobb helyein irodalmi felolvasásokat rendezve Pestre menjen patvaristának. Valószínűtlen ezen föltevés. Hogyan vállalkozott volna erre Beöthy egészen ismeretlen névvel? hiszen még arra sem érzett magában elég erőt, hogy mint író keresse meg kenyerét. De ha terve volt is, hamarosan elejtette, mert még Pápán beállott színésznek. Idejében sok szó esett arról, hogy egy színésznő iránti szerelme vitte e lépésre. Ha tekintetbe vesszük azonban azt, hogy mily hamarosan

¹ ld. Szinnyei József: Naplójegyzetek.

² Erdélyi Pál: Beöthy László.

és különösen, hogy milyen könnyen hagyta el a deszkák világát, üres mende-mondának fog tetszeni, annál is inkább, mert első igaz szerelmét nem felejtette oly hamarosan, ha ugyan felejtette valaha. Színészi pályafutása nem volt hosszú; társulatával Pápáról télire Szombathelyre megy. Amily gyorsan keletkezett elhatározása, ép oly hamar követte azt a kiábrándulás. Egy átnyomorgott tél után, mely elég erős volt, hogy az ideális célok elérhetésébe vetett reményét megingassa, felújul lelkében az otthoni tűzhely barátságos képe. Keserű önszemrehányással tett leveleket intéz bátyjához. Szeretne szabadulni jelenlegi helyzetéből, de anyagi körülményei nem engedik. A szerető édes anya, ki nem szívesen látta fiát a vándorszínészek között, nemsokára érte küldi Zsigmond bátyját, ki rendbehozva anyagi viszonyait, visszahozza öcsét Komáromba. Ezzel végetért Beöthynek színészi pályafutása, mely sem hosszú, sem dicsőséges nem volt. Fellépett még háromszor 1852-ben Ujfalusi és Szabó társulatánál Komáromban, de csak mint műkedvelő.¹

Beöthy mint színész nem volt jeles, nagy sikerekkel sem dicselkedhetett, de azért mindig meg állotta helyét az ő istenadta tehetségével. Színésztársai ítélete szerint szép eredménnyel játszott könnyebb komikus szerepeket. Gyenge testi szervezetének sem felelt meg a színészi pálya. Megrongált egészséggel és keserű önváddal lelkében tért haza, mégis nagy előnyére szolgált azon idő, melyet a színpad szolgálatában töltött. Beöthynek, mint regényírónak egyik jótulajdonsága, hogy komolyabb munkáiban úgy mutatkozik be, mint aki az életet saját tapasztalataiból ismeri. Ezen tapasztalatainak megszerzéséhez nagyban járult hozzá színészi pályája. Megismerkedett a tulajdonképeni élettel.

Eddig két oly momentum volt életében, mely erősen hozzájárult írói énjének fejlesztéséhez. Az első kolozsvári szerelme volt, mely feltárta előtte a szív érzelmeinek fokozatait, megismertette a lemondás, kiábrándulás fájdalmaival. A másik momentum színészkedése, mely azt eredményezte, hogy az életet saját tapasztalata után írta meg. Színészkedésének emléke műveiben csak egyszer

¹ Erdélyi Pál: Beöthy László.

merül föl. A Komédia és Tragédiá-ban szereplő Földes Kálmán álarca alatt Beöthy önmagát lépteti föl.¹

Szombathelyről visszatérve Beöthy ismét ott állott, ahol a forradalom lezajlása után; még mindig nem tudott pályát választani, csak egy keserű tapasztalattal, egy szétfoszott ábrándképpel lett gazdagabb. A családi otthon melegén, melyre hányódásai közben annyira vágyódott, kezdett megnyugodni. Első tervéről, hogy színész lesz, lemondott, határozottabban és komolyan kezdett foglalkozni azon gondolattal, hogy mint író lép újból az élet mezejére. Eddigi kísérletei, különösen Miss Fanny-ja, mellyel első irodalmi sikerét aratta, biztató reménységet nyújtottak jövőjére nézve. Nem érzett azonban még elég erőt magában, hogy mint író minden körülmények között megállhassa helyét. Érezte szükségét a tanulmányoknak. Már pápai akadémikus korában megtanult franciául és most az angol nyelvvel kezd foglalkozni, melynek eredménye egy műfordítás lett (Natalie, regény Cavanagh grófnőtől). A fordításon kívül nagyobb haszna volt Beöthynek abból, hogy az angol nyelv birtokában lévén, eredetiben ismerhette meg a nagy humoristákat. A komoly irodalmi tanulmányok mellett jutott azonban idő a mulatozásra is. A komáromi református egyház, illetőleg Nagy Mihály superintendens, hogy három bujdosó honvédot az elfogatás és besorozás elől megmentsen, hamarosan fölállított egy progimnáziumot, és ott mint tanerőket alkalmazta a menekülteket.² E három üldözött névleg: Tóth István, Thay Sándor, Farkas Benő lett nemsokára baráti társasága Beöthynek. A jókedvű lelkes baráti körnek hamarosan hire terjedt és csatlakozott hozzá Komárom és vidékének fiatalsága. E víg fiúk között legvígabb, legalább látszólag, Beöthy volt. Sikerült tréfáival megnevettette az egész várost és még élő kortársai csak úgy emlékeznek meg róla, mint víg, eredeti ötletekben soha ki nem merülő

¹ Beöthy Zsigmond hivatkozik azon levelekre, melyeket hozzá öccse Kolozsvárról és Szombathelyről intézett. E levelek írónk szerelmére és színészkedésére vonatkozólag számos értékes adatot tartalmazhatnak, melyek szelleme fejlődésének pontos megismerését nagyon elősegíthetnék. E leveleket azonban — sajnos — nem tudtam megszerezni, sőt hollétük felől sincsen tudomásom.

² Erdélyi Pál: Beöthy László

cimboráról, kit más mi sem érdekel és mással nem törődik, mint a mulatozással. Tréfái mellett nem vették észre, hogy e víg fiú nagy tehetséget rejt magában. A folytonos mulatozás miatt nem egyszer jött összeütközésbe gyakorlati gondolkozású atyjával, sőt néha Zsigmond bátyjával is.

Annak a sírvavigadó társaságnak tevékenysége, melynek, mint említettük, lelke Beöthy volt, nem merült ki pusztá mulatozásban. Ha színészek érkeztek a városba, vagy valamely irodalmi vállalat mellett kellett mozgalmat indítani, mindig készek voltak. Beöthy tevékenysége nagyobb volt társaiénál; az irodalmat azzal is szolgálja, hogy szorgalmasan forgatja az írói tollat: a színészeket pedig azzal, hogy közéjük áll mint műkedvelő és fellép 1852-ben háromszor is. Degré Alajos: *Bál előtt* című vígjátékában, majd a *Robin orvos*-ban és *Kérek két pengőt kölcsön* című bohózatban. Felléptét siker koronázta.¹ Mint színész már csak műkedvelő, írói hírneve azonban mind szélesebb körökben kezd terjedni. A Hölgyfutár hasábjain, hol első irodalmi sikerét aratta, sűrűen kezdenek megjelenni humoros dolgozatai és hamarosan közismertté teszik nevét. 1850-ben Pápán egy vígjátéka kerül színre: *Egyik tizenkilenc, másik egy híján húsz*.² E vígjátékát a Hölgyfutár egykorú tudósítása szerint szép sikerrel adták. Ekkor divatban volt az almanachok, emlékalbumok szerkesztése. Beöthy is e divatnak hódol, midőn tüztől és víztől keményen sujtott szülővárosán segíteni akar és kiadja a *Rom-emlékek*-et 1851-ben.

Ezen szélesebb körű irodalmi munkássága nevének folytonosan növekedő népszerűsége közelebbi összekötetésbe hozta a magyar irodalom akkori vezetőivel, megismerkedik az irodalmi körökkel, lapszerkesztőkkel, könyvkiadókkal. Egy ideig otthon Komáromban dolgozik és amint elkészül egy-egy munkájával, azt személyesen viszi Pestre. Nemsokára azonban véglegesen áthelyezi lakóhelyét a fővárosba. Arra nézve, hogy mikor történt e változás, két adat áll rendelkezésünkre. Bátyja, Zsigmond Pestre költözését 1850-re, Erdélyi Pál pedig 1853-ra teszi. Hogy 1850-ben már véglegesen Pestre költözött volna, az való-

¹ Erdélyi Pál: Beöthy László.

² Hölgyfutár 1850. 130. szám.

szinütlén. Vannak adataink (a komáromi kollegiumi társaság műkedvelői fellépte), melyek arról beszélnek, hogy Beöthy 1852 nyarán még Komáromban volt. (Szűcs Sándor élő kortársa is úgy emlékezett meg róla, mint ki ebben az időben állandóan otthon tartózkodott.) A pesti írói társaságokban is csak ekkor kezd szerepelni és írói társai megemlékezéseikben szintén 1852—1853 óta ismerik őt közelebbről. Így Pestre költözésének idejét 1852 végére, vagy 1853 elejére tehetjük. Beöthy, ki akkor már nem volt ismeretlen Pesten és annak írói köreiből, hamarosan beletalálta magát az ottani életbe. Szeretetreméltó egyénisége, mint mindenütt, úgy a főváros írói közül is sok barátot szerzett neki. A pezsgőbb élet, az írókkal közelebbi barátság munkakedvét és termékenységet csak fokozták. Szorosan vett írói pályafutása, habár ebben határt szabni bajos, 1853-ik esztendővel kezdődik és így csak öt esztendőre terjed, de ezen idő alatt bámulatos tevékenységet fejtett ki. Ezen öt év leforgása alatt vagy 15 oly munkát írt, melyek önállóan jelentek meg, emellett állandóan munkatársa volt a *Hölgyfutárnak*, dolgozott a *Szépírodalmi Lapokba*, *Családi Lapokba*, írt a *Déliabáknak*, *Nővilágnak*, *Müller Gyula: Nagy Naptárának*. Termékenysége még sokkal bővebbnek fog feltűnni, ha tudjuk, hogy mily társaságban és milyen körülmények között élte át ezt az öt esztendőt.

Az ötvenes évek elején a fővárosi írók között nagyon lábrakapott a bohémság. Beöthy László, ki mindig nagy hajlandóságot érzett ez élet iránt, társává szegődött, sőt hamarosan vezére lett a magyar bohémeknek. Pestre költözve, a Képiró-utcai híres Hétfagoly-ban bérelt lakást; ugyanezen házban lakott Lauka Gusztáv és Bernáth Gáspár is.¹ A napnak legnagyobb részét sétálgatva töltötte, az estéket pedig a bohém vendéglőkben megszokott társaságban, melynek tagjai írókból és színészekből került ki, gyakran víg poharazás, nem ritkán zajos mulatozás mellett.

Amint mindig sűrűbben jelentek meg humoros könyvei, azon mód kelt szárnyra híre és neve. Nem kellett hozzá sok idő és a vidéki, jóformán csak műkedvelő íróból a főváros legnépszerűbb írója lett.

¹ Egyetértés 1895. 281. szám.

Azon rendetlen életmód, melyet folytatott, megismertette őt a nélkülözéssel is. Habár munkái keresettek voltak, kiadói nem valami búsásan honorálták. Megtörtént az is, hogy nem volt semmi pénze és egyik napról a másikra élt. De mindezt legalább látszólag könnyen tűrte; üres zsebű barátait jókedvre hangolta egy-egy sikerült tréfájával. Ha kérdezték, hogy mi tartja őt fenn? „*Barátom*, — felelte — *a lelkesedés és a dunaparti szilva*“. Könnyelműségénél csak függetlenség szeretete volt nagyobb. Hírlapírói állást, mi lekötöttséggel járt, nem akart vállalni, pedig ez, ha nem is fényes, de legalább bizonyos jövedelmet biztosított volna számára. Kortársai említik, hogy egyszer mégis elfogadott riporteri állást. Másnap be is ment a szerkesztőségbe, de csak azért, hogy lemondását megírja. Élete legvégén azonban kivételt tesz; 1857-ben a *Nővilág*-ban elvállalja egy rovatnak, a *Tárcalevelek*-nek a vezetését. De ezen állását sem tölthette be sokáig; az első hírlapírói állását önként hagyta el, a másodiktól pedig halála fosztotta meg.

Ilyen volt Beöthynek pesti élete; ha felületesen nézzük, állandó mulatozás közt telt el, de ha másik oldalát is tekintjük, tisztelettel kell megállanunk termékenysége és munkabírása előtt. Ha az egykorú hírlapokat forgatjuk, alig találunk oly hónapot, melyben hírt ne hallanánk tevékenységéről. Egymásután jelennek meg kötetei. *Puncs* (1853—55), *Nesze semmi, fogd meg jól* (1854), *Lacikonyha* (1855), *Beöthy László, mint pesti arszlán, 101 cholera-cepp, Ördög naplója, Özvegy és proletár* (1856), *Aki vesz, annak lesz, Komédia és Tragédia, Puszták fia, Két kötet elbeszélése* (1857). Még halála utánra is maradt két regénye: *Goldbach el Comp* (1858), *Menyasszony* (1881). Ezzel még ninesen kimerítve összes tevékenysége. Emellett állandó munkatársa volt a szépirodalmi lapoknak és találkozunk nevével több irodalmi vállalkozásunkban is.

Pesten töltött éveiben Beöthy mint a jó kedv megtestesítője szerepelt, pedig ha szívesen kereste is fel a víg társaságokat, lelke mélyén állandóan keserűség rágódott, mely kedélyének gyakori és hirtelen elborulásában nyilatkozott. Ha bizalmasabb baráti körben volt, nem egyszer levetette a víg álarcot és ilyenkor barátai némi betekintést nyertek Beöthy lelki világába, mely telítve volt a leg-

finomabb érzelmekkel. Tóth Kálmán jegyzi fel,¹ hogy Beöthy kedvenc helyén, a városligetben, édes anyjáról néha órák hosszáig beszélt neki. Ilyenkor egészen el-lágyult és egész lényén némi szentimentalizmus vett erőt. Érzelmei ilyenkor a végletekben nyilvánultak. Ha egy-egy pillantást engedett is vetni lelkébe, azt pusztá nyíltságában nem tárta fel senki előtt sem. Csak sejtetni engedett. Ebben a tekintetben Beöthy nem volt őszinte. »Csak az ostobák őszintéskednek nagyon — szokta mondani — okos ember elhallgatja baját, nehogy sajnálkozzanak, vagy nevéssenek rajta.« Ezen körülmény, hogy igaz őszinteséggel nem mutatta be magát senkinek sem, azt eredményezte, hogy kedélye elborulásának és lelki fájdalmának okát keresve, feltevésre vagyunk utalva. Kortársai feljegyezték számunkra a tényt, de okáról mit sem tudnak. Ha élet-pályáján végig tekintünk, több oly momentumot találunk, mely nagyobb lelki emotiót idézhetett elő, de amelynek egész életre kiható következménye lehetett, az a legnagyobb valószínűség szerint szerelme volt. Szerelmében vagy csalódott, vagy a körülmények akadályozták meg célja elérésében, de ez minden esetre mély nyomot hagyott maga után és oka lehetett lelki fájdalmának. Feltevésünket csak támogatja azon körülmény, hogy Beöthy, ki mindig szívesen járt nőtársaságba, ez időtől kezdve azt állandóan kerüli; nemkülönben az is, hogy míg életének változatairól szívesen mesélgetett, erről az egy pontról soha sem tett említést. Lelkének ezen kesesűségét, ha szerelme okozta is, életkörülményei minden bizonnyal fokozták.

Kedélyének elborulása élete végén mindinkább fokozódott, de meghasonlásra mégsem vezetett; ettől megóvta humora. Humorista ugyanis önmagával meghasonlott egyén nem lehet, mert az életben nemcsak a rosszat nézi, hanem megtalálja a jót is.

Jól érezte magát Beöthy a budapesti írói körben, de az otthon melegét feledni mégsem tudta. Szerető édes-
anyjának képe mindenüvé elkísérte. Ha szíve már nagyon vágyódott övéi után, hirtelen odahagyta a fővárost és sietett haza Komáromba, hol a család körében feledett hírt, népszerűséget, de egyúttal mindgyakrabban elboruló

¹ Tóth Béla: Magyar Anekdotaliknes.

kedélyére enyhülést is talált. 1856-ban újabb csapás érte. Ép otthon volt Komáromban, midőn rajongásig szeretett öccsének, Gáspárnak tragikus halála gyászba döntötte a családot. Érzékeny lelkét nagyon megviselte e csapás. Ugyanezen évben színpadí sikere volt. Özveggy és Proletár című vígjátékát adták Pesten a Nemzeti Színházban. E sikere a következő évben vidékre, Győrbe szőlitotta, hol darabját nagy sikerrel adták és neki is fényes ünneplésben volt része.¹ Győri látogatását fölhasználta arra is, hogy betérjen a szőlői házba és hogy utoljára őlelje szívéhez azokat, kiket oly nagyon szeretett. 1857. január végén újra Pesten van és folytatja lázas tevékenységét, de a halálsejteleme, mely Gáspár öccsének halálakor felébredt lelkében, nem maradt el és hamarosan valóra vált. Május 10-én barátaival együtt tölti az estét a Városligetben. Szép, de hideg idő volt és a győnge szervezetnek megártott. Másnap már veszedelmes tüdőgyulladás döntötte ágyba és a vég hamarabb bekövetkezett, mint bárki is sejtette volna. Május 20-án tüdőszélhűdés érte. Orvosa, Kovács Ödön, Ozoray Árpád és háziasszonya, Delphine Renaux, egy francia menekült neje, állották körül halottas ágyát. *„Isten veletek barátaim, szőlőim, testvéreim! Gáspár öcsém, nemsokára látni fogjuk egymást“* voltak utolsó szavai és lelke elszállott a leáldozó nap sugaraival.

Két napra erre volt temetése és a főváros közönsége megmutatta, hogy nem hálátlan a nemzet vigasztalója iránt. Nem nagy pompával, üres csillogással helyezték el örök nyugalomra, hanem az őszinte és osztatlan részvét kísérte utolsó útján. Anyja, testvérei, a fővárosi írók, művészek és az ifjúság állották körül ravatalát.

Beöthy László élete nem fejeződött be a sirnál, mely csak törékeny szervezetét temette el; neve és emlékezete túlélte őt. Munkái, melyek életében már nem kerülhettek nyilvánosságra, halála után ép oly kelendőségnek örvendettek. Ekkor jelent meg legnagyobb regénye a *Goldbach et Comp.* 1858., a Győri Közlöny hozta *Obszitos* című novelláját. A következő évben Zsigmond bátyja 3 kötetet ad ki összegyűjtött munkáiból. 1881-ben pedig az Ország-Világ az eddigi kéziratban heverő *Menyasszony* című regé-

¹ Hölgyfutár, 1857. 12. szám.

nyét hozta. Volt még egy esztendő, 1895., mikor sokat foglalkoztak Beöthy László nevével. Szülővárosa nem akart hálátlan lenni nagy fia iránt. Közadakozásból márványtáblával jelölték meg szülőházát, melyben először eszmélt, hol először ébredtek költő hajlamai és hová mindig és mindenünnen visszavágyott. 1895. október 13-án tartották meg a leleplezési ünnepet, amely nem egy szűkebb kör, egy város, hanem az egész magyar íróvilág ünnepe volt. Képviseltette magát a Kisfaludy-Társaság és a fővárosi írói körök jelesei jelentek meg. A város legnagyobb fiának, Jókai Mórnak szavai közben hullott le a lepel a márványtábláról, melyet Beöthy bronz relief-képe díszít és ezen egyszerű, de sokat mondó szavakat vésték a márványba:

E HÁZBAN SZÜLETETT

BEÖTHY LÁSZLÓ

MAGYAR HUMORISTA

1826. MÁJUS 1. — 1857. MÁJUS 20.

A NEMZET VIGASZTALÓJA VOLT ROSSZ NAPOKBAN.

HÁLA EMLÉKÉNEK.

Az író.

Beöthy László humoros író volt; írói méltatásánál nem lesz érdektelen, ha vizsgálódásunkat arra is kiterjesztjük, vajjon megvannak-e és milyen fokon egyéniségében a humor föltételei? Hogy melyek a humor föltételei, megtudhatjuk, ha figyelembe vesszük magának a humornak mibenlétét és azt, hogy mikép jön létre. A humor Hantz Jenő szerint¹ »Hangulat, mely az érzés és gondolkodás állandó kapcsolatában áll.« A humoros világnézet pedig úgy jó létre, hogy a szemlélő, ha más tökéletlenségét meglátja is, de ugyanakkor észreveszi a tökéletlenséget önmagában is. Vagy ha saját tökéletlensége bántja, fog találni olyat, kinél ő a tökéletesebb. Szóval a jóban észreveszi a rosszat, a nagyban a kicsinyt, a nagyszerűben a kisszerűt. Ezen körülmény, hogy nem egy oldalán látja a világot, azt eredményezi, hogy a hibát ha észreveszi is, nem tudja azt hidegen kinevetni, hanem szeretettel iparkodik azon segíteni.

Hogy valaki ezen, minden bizonnyal magas világnézetig emelkedhessék, attól a következő lelkitulajdonságokat kívánjuk meg:

- I. *Mély gondolkodás és éles megfigyelő képesség.*
- II. *Tapasztalat.*
- III. *Igazságszeretet.*
- IV. *Emberszeretet.*

Ezek azon tulajdonságok, melyekre minden humoristának egyaránt szüksége van. Az első szükséges azért,

¹ Hantz Jenő: A humor és Arany János humora. Figyelő 1888. évfolyam. XIV—XV. kötet.

hogy megláthassa a nagyra tartott dolgokban a kicsinyes-séget, hogy észrevegye, hogy nincsen semmi oly egyszerű, melyben némi tökéletességet, és semmi oly tökéletes, melyben hibát ne lehetne találni. Az éles megfigyelő képessége pedig arra vezeti a humoristát, hogy ne csak az élet nagy, hanem apró eseményeit és különösen ezeket figyelje meg. Az élet apróságainak a megfigyelése pedig a realizmus felé visz. Ezért realista is egyúttal a humorista.

A tapasztalat elengedhetetlen kelléke a humoristának. Reviczky Gyula szerint, ki a humor elméletével foglalkozott, humorista csak az lehet, ki sokat szenvedett és tapasztalt.

Az igazságszeretet meglátja a rútát és a szépet nemcsak másban, hanem önmagában is. Ép ebben van egyik határ a humor és az élc között, mert míg az élelő hidegen kineveti másban a fonákságot, addig a humorista saját gyengéjén is kacag. A legutolsó, a legfontosabb kellék: az emberszeretet. A humoros ember nemcsak nevetni akar más fonákságán, hanem egyúttal hibáját megjavítani is iparkodik. A jót és a rosszat mindég szívéen bocsátva át, megtalálja a kibékülést. Itt csakugyan áll ezen francia mondás: *Tout comprendre, c'est tout pardonner.*

Felállítottuk azon követelményeket, melyeket minden humoristától elvárunk, alkalmazzuk mostan írónkra és nézzük meg, feltalálhatók-e ezen tulajdonságok lelkében? Vegyük tekintetbe eközben életkörülményeit, az akkor uralkodó közállapotokat és közönségét, hogy írói »én«-jét teljesen megérthessük. A kérdésre igenlő felelettel tartozunk. Beöthy külső megjelenésével nem tette a szemlélőre oly egyén benyomását, ki a felületes gondolkozásmódnál mélyebben szokott elmerülni. Pedig jóformán mindig azt tette; fürkészte és kereste környezetében, társaiban a fonákságot és félszegséget. Gondolkozása mélyen járt, ismerte az emberi lelket. Ezen állításunk igazolására csak azt hozzuk föl, hogy mily jól tudta kiválogatni azokat a vonásokat, melyekkel jellemezni akart (Komédia és Tragédia). Megfigyelő képessége azonban nemcsak egyes emberekre irányult, be tudott tekinteni a korba is, amelyben élt. Éles szeme megtalálta a fonákságot minden rétegben; egymásután léptette fel azon kornak, különösen a humoristának bő anyagot nyújtó fővárosnak tipikus alakjait. Bemutatja a parlagi műveltségű kurtanemest. Előkerül a főváros állandó

alakjai közül az ősjogász, az elmagyarosodott tótlegény, kire a városban némi modor ragadt, magát sebésznek képzelő borbély. (Legujabb pesti levelező, a szükséges mintákkal ellátva. Puncs 1855). Tolla hegyére veszi az üresfejű divatbábot, gazdag ékszereivel dicsekvő filisztert, a főrangúak nevetséges gögjét, a piperkőc divathölgyeket (Beöthy László, mint pesti arszlán). A társadalomnak minden rétegét átkutatja oly humorista éles tekintetével, »ki korával él és érez, de nem nyugszik meg annak uralkodó hangulatában, divatjain, felfogásán, hanem magasabb szempontokra emelkedik, az emberi és a nemzeti érzés magaslataira, s onnan gúnyol, humorizál.«¹

A második kérdés az, megvolt-e kellő élettapasztalata ahhoz, hogy humora kifejlődhessék? Ismerte-e az életet magából az életből? Reviczky szerint humorista csak az lehet, ki sokat szenvedett. Ha ez áll, akkor Beöthyben e kellék búsásan megvolt. Tekintsünk csak futólag végig életpályáján. Legszebb, legédesebb vágya, szerelme szétfoszlik. Lelkesedéssel küzdi végig a forradalmat, és talán épen ez semmisítette meg házassági terveit. Katona életében mindig oly vállalatokban vesz részt, melyek balul végződnek. A schwechati ütközetnek megveretés és futás a vége; midőn újra fegyvert vesz kezébe, a szomorú kassai visszavonulásnak lesz részese, és végezetül ott van az utolsó honvéd hadsereg kapitulációjánál. A forradalom ezen kívül anyagi jólétét is megrendíti. Mint színész megismerkedik a nélkülözéssel, nyomorgással is. Nemsokára megtalálja az igaz, a neki való kört, közkedvelt és közismert író lesz, de ekkor mindinkább gyengülő testi egészsége nem engedi, hogy megelégedett legyen. Ki ennyi megpróbáltatáson ment keresztül, az, ha oly érzékeny lélekkel bírt mint írónk, megismerhette az életet. Ő maga is nagy fontosságúnak és minden íróra nézve elengedhetlen kelléknek tekintette az élet tanulmányozását és alapos ismeretét. Néhány sort idézzünk munkáiból; ez sokkal élesebben fogja megvilágítani minden további fejtegetésnél Beöthy felfogását. A *Komédia és Tragédiában* egyhelyütt megszakítva az elbeszélés menetét így szól: »Az író nem azért jelenik meg mindenféle excentrikus helyen, hogy ő

¹ Erdélyi Pál: Beöthy László.

ott élvezetet, mulatságot keressen, hanem azt a közjó érdekében teszi, hogy ismereteit bővítse. Az író nem azért nem ebédel néha, mert tán nem volna mit ennie, — hanem a közjó érdekében koplal, azaz hogy leírhasa, mily érzések támadnak és uralkodnak az éhező emberben; nem is azért iszik, hogy tán olyan nagyon kellene neki az ital, hanem iszik — studium végett. Ki is írhatná le híven az ittas embert, ha olykor-olykor maga is nem ivott volna?! Ki írhatná le a padlásszobákat, ha az író mindig első emeletben és szalonokban laknék?!¹

Saját szavait idéztük írói állásfoglalásának ismertetésére. Eme nyilatkozatai azt is tudtunkra adják, hogy Beöthy tudatosan járt el akkor, midőn humoros dolgozataihoz anyagot keresve az élethez fordult; mint látjuk helyesen jelölte meg a humorista tárgykörét is, midőn az élet apróságaira hívta fel figyelmét. Ez theoretikus álláspontja s hogy ezt a gyakorlatban követte és életbe léptette, arra elég bizonyosság életmódja, különösen művei, melyekben az élet nagy mozzanatai ép úgy leszűrődtek, mint a kicsinységek.

Eddigi lelkitulajdonságaival Beöthy lehetett volna szatirikus, ki elmés élceiben hidegen kikacagja a félszegséget, de lényegében ott találjuk az igazságszeretetet és a jó szívet is. E lelki tulajdonságok pedig egyesülve humort szülnek. Beöthy korának gyermeke, kiben megvannak a kor erényei, de megtalálhatók annak hibái, túlzásai is. Saját maga is érezte és tudta, hogy ő nem áll kortársai felett utolérhetlen magasságban, honnan szabadon bírálhat, de ahová gáncs nem férhet. Ehhez a tudathoz járult még jó szíve, mely minden körülmények között csak szeretni tudott. Beöthyt úgy őrizték meg számunkra kortársai, ki soha semmi körülmények között mást bántani nem akart és nem is bántott. Ritka az olyan író, kiről elmondhatjuk, hogy kortársai mindannyian szerették s kiről úgy nyilatkoztak volna, mint ő róla, hogy mint barát, cimbora páratlan volt, mindenkinek szolgálatára állott, akit szeretett. Sohasem bántott senkit, senki sikerének irigye nem volt és csillogó élceivel nem bántott senkit.¹ Épen ezért nem volt egyetlen ellensége sem. Ez a közszeretet pedig igazán csak

¹ Robin Beöthy Lászlóról. Pesti Napló 1895. 281. szám.

úgy lehetséges, ha oly szívvel volt megáldva, mely mindenkit szeretettel ölelt magához.

Azon követelményeket, melyekkel minden humoristával szemben fölléptünk, mint láthatjuk, egytől-egyig mind megtaláltuk Beöthy lelkében. Egyik kisebb, másik nagyobb mértékben, de mindannyi meg van és közülök kiválik az utolsó, az emberszeretet. A jó szív uralkodó vonása jellemének, ez az, mi lényét minden körülmények között eltöltötte. Minden írónál kétségbevonhatlanul ez a legfontosabb, mi lelkében lakozik, de minthogy nem él kortársaitól elkülönítve teljesen egyéni életet, tekintetbe kell vennünk környezetét is. Nem akarunk itten ismételt korrajzolásba fogni, hanem csak kapcsolatba iparkodunk hozni írónk egyéniségével a korból néhány oly mozzanatot, mely humorára fejlesztőleg hatott.

Beöthy tulajdonképeni írói évei a kényuralom idejére esnek. Amint az izgatóan nyomott hangulatot felverte a gyakorta zajos sírvavigadás, azonkép a keserű humor enyhítette a bánkódást. Azt mondhatnánk talán, bizonyos humoros hangulat vett a nemzeten erőt; az a keserű humor, melynek kifejezője lett a *Nagydai cigányok*; az a közhangulat, mely »kinjai közt a kedv féktelenségében keres enyhülést s kacagva sír; vádol, de csak azért, hogy vádjával is önmagát sebezze, szabadabban folyjon szíve vére.«¹ Ezen hangulat csak fokozta, előmozdította Beöthynek hajlamát a humor iránt. A környezet pedig, amelyben élt, szintén arra utalta, hogy ne mondjam, kényszerítette az éles megfigyelésű író, hogy humorista legyen. Ez a környezet az átalakulás, a kiforrás állapotában levő főváros volt. Pesten az élet akkoriban kezdett átmenni a kisvárosiból a nagyvárosiba. Egy ki nem forrott társadalomban pedig lépten-nyomon ferdeségbe, fonákságba ütközünk. Beöthy meg is mutatta, hogy szeme nem siklott el e fonákságok felett. *Beöthy László, mint pesti arszlán*ában a fővárosi társadalomnak adja sikerült képét. De ez a kor még más alkalmas alakokat is szolgáltatott. A táblabíróvilágnak alakjai akkor még nem haltak ki; éltek felfogásukkal együtt. Maradi felfogás az új szellemmel szemben, a modern világvárosi élet fitogtatása, annak belső tartalma nélkül, alkalmas volt, hogy Beöthynek, a humoros műfaj

¹ Beöthy Zsolt: Képes magyar irodalomtörténet II. k.

iránti előszeretetét táplálja és fokozza. Mindezekhez még hozzá kell számitanunk egy körülményt, azon sikereket és közkedveltséget, melyben humoros dolgozatainak része volt. Az ötvenes évek elején nem igen volt író, ki szélesebb körben lett volna olvasott mint Beöthy. Előfizetési felhívásai, melyek sűrűen jelentek meg, állandóan kedvező fogadtatásra találtak. 1853-ban, midőn még jóformán csak mint műkedvelő író volt ismeretes, a Puncs-ra hirdetett fölszólítása 337 előfizetőt eredményezett és hamarosan második kiadást ért meg. Hasonlókép megérte az újabb kiadást a 101 cholera-cepp. Novellái, melyek majd mind hirlapokban jelentek meg először, önálló kötetekbe összegyűjtve is mindig kelendőségnek örvendettek. 1855-ben a Hölgyfutár azzal kedveskedik előfizetőinek, hogy 24 jeles költő és író arcképét küldte szét; ezen arcképek között van Beöthyé is. Tompa, Arany, Kemény, Eötvös, Jókai arcképeivel együtt kerül képe az olvasók keze közé. Ezen akkoriban majdnem páratlanul álló siker, szintén csak előmozdító körülmény volt arra nézve, hogy Beöthy a megkezdett úton továbbra is előrehaladjon.

Az ösvény, a melyen haladt, nem volt már töretlen. Humoros irodalmunk az 1830-as években kezd nagyobb mértékben tért hódítani. Karcolatok, rajzok, genreképek mind nagyobb számban jelennek meg. A negyvenes években ezen irányzat még csak fokozódik, és mint az Életképek (1845.) mondja, valóságos *cholera morbus* lesz. Ezen kori íróink a követendő példát nem a mély humoristákban gazdag angol irodalomban keresik, hanem a német, közelebbről a bécsi szellem hatása alatt állanak. Ebben az irányban, vagy mint azt Greguss elnevezte a »Nagy Ignác-féle élemdor«-ban ír jóideig Beöthy is, ki irodalmunknak határozottan egyik legeredetibb tehetsége volt. Ha kutatjuk, hogy voltak-e irodalmi áramlatok reá hatással, azt találjuk, hogy igen.

Beöthy írói lelkében három, illetőleg négy irodalmi hatást fedezhetünk fel, melyek a következők: az első irodalmi lökést Petőfi népies irányából merítette, a másodikat az angol irodalomból nyerte, nem sokkal ezután mint a német Saphir követője mutatkozik be, míg élete végefelé némely tekintetben Jókai befolyása alá kerül. Ezen hatásokat közelebbről vizsgálva arra az eredményre fogunk

jutni, hogy közülök kettő: a Petőfi-féle népies irány és az angol humoristák hatása csak csekély mértékben érezhetők meg Beöthy irányán.

Petőfi népies iránya még a teljesen kezdő és a fejlődés legelső fokán álló írók keríti hatalmába. Azon egy-két népdala, melyeket ezen időben írt és amelyeknek jóformán csupán csak címük népdal, eltekintve minden fogyatékoságuktól azt mutatják, hogy írójuk egy lépést tett — az igaz siker nélkül — a népies irányba.

Nem sokkal volt erősebb azon hatás sem, melyet írónk az angol irodalomból merített. A forradalom lezajlása után és színészpályájának bevégeztével kezd az angol irodalommal foglalkozni. A hatás, melyet Beöthy lelkére az angol humoristák, és leginkább Dickens tettek, abban nyilvánult meg, hogy ezen erős realitásu írók arra indították, hogy nagyobb mértékben merüljön el az élet tanulmányozásába, hogy ne csak költői képzelet alkotta meséket és jellemeket mutasson fel, hanem maga az élet legyen mestere. Innen kezdve Beöthy realitása fokról-fokra fejlődik és legkifejlettebb mértékben a Goldbach et Comp című regényében mutatkozik, melynek realizmusát az egykorú bíráló hibáztatta is.¹ Beöthy ezen erősebb realizmusában találjuk meg az angol irodalom hatását.

Beöthy írói irányára az előbbieknél sokkal nagyobb, de korántsem annyira hasznos hatást gyakorolt egy magyar származású német humorista, Saphir Mórle Gottlieb. Beöthy ezen német humoristát nemcsak munkáiból, hanem személyesen is jól ismerte. Ha a Hölgyfutár híradásainak hitelt adunk,² Saphir Beöthyt mint alteregóját üdvözölte, sőt munkáit németre készült fordítani. Így tehát nagyon is meg volt az alkalom arra, hogy Beöthy a híres német humorista hatása alá kerüljön; és ha munkáit olvasgatjuk, meg is fogjuk találni Saphir hatását. Saphirnak Beöthyre tett hatását a következőkben iparkodunk megtalálni. Humorának igen sokszor nincsen meg a kellő súlya, szereti a minden mélyebb tartalmat nélkülöző elmeséltatásokat, és hogy többet élcel, mintsem előnyére válnék. Hogy Beöthy igazi írói «én»-je nem szeretett csak a felszínen maradni, azt regényei és

¹ Budapesti Hírlap 1858. 186. szám.

² Hölgyfutár 1854. 160. szám.

komolyabb irányú elbeszélései igazolják, így valószínű, hogy Saphir könnyű sikerei vezették őt is erre az útra. A felhozott két másik pontban is az erősít meg, hogy ezeket is csak addig találjuk nagy mértékben, míg egyénisége meg nem erősödött. Saphirnak hatását legerősebben a *Nesze semmi fogd meg jól* című kötetében találjuk, mely jóformán semmi értékkel sem bír.

A negyedik, Jókai hatása már csak élete végén érte ironkat, és nagy kár, hogy nagyobb mértékben ki nem fejlődhetett. Jókai hatása *Menyasszony* című regényében és abban érezhető erősebben, hogy népies alakokat (obsitos, barát, szegénylegény, kicsapott diák) léptet fel és azokat a legjobb ízű magyarsággal jellemzi.

Ha ezen kisebb-nagyobb mértékben mutatkozó idegen befolyások felismerhetők is Beöthy irodalmi munkásságában, mégis teljesen önálló és eredeti szellem, ki nagyon keveset utánzott, és minden egyes alkotásán rajta van egyéniségének sajátos bélyege. Egyéniségében pedig megtaláljuk a magyar faj néhány ős jellemvonását, a józan realizmust, erkölcsi épséget és a fajszeretetet.

A magyar fajban ősidők óta benngyökerező józan realizmusa végletektől óvta meg őt. Először attól, hogy a romanticizmus félszegeibe ne tévedjen, de megóvta egyszersmind attól is, hogy realizmusában a vér és hús theóriája és az érzékiség egyedüli uralmának elismerése ne jusson érvényre. Úgy látja az embert, amint az tényleg van, test és lélek összekeveredésében. Józansága távoltartotta tőle azon idők francia irányzatát. Sue, Dumas, Hugo, kiknek hatása hazai irodalmunkon is nagy mértékben meglátszott, hatása alól sikerül neki magát emancipálni, noha a rejtelmes és a képzeletet izgató meseszöveg iránt néha elárulja előszeretetét (*Ördög Róbert, Puszták fia*). Moralis érzékének épségét is magával hozta józansága; a költői igazságszolgáltatással nála mindig szorosan együtt jár az erkölcsi igazságszolgáltatás. A méltatlan és ártatlan szenvedést mindig megjutalmazza, a vétek büntetése pedig nem marad el. Fajszeretete meg nyilvánul abban a büszkeségben, mellyel magát magyarnak mutatja és olyannak tartja faját hibáival és jótulajdonságaival, mely az összes más népekkel győzelmesen veszi fel a harcot. (*Pierre le Diable*). Magyarságot és magyarosságot akar látni az

irodalom minden terén. »Kik hatásos dolgokat akarnak írni olvasóiknak, — szól egy helyen — ne menjenek messze mérföldekre, tengereken túl, tárgyaik megválasztásával. Irják le azon kis kört, melyben születtek, játszottak, sírtak, nevettek; valóban kedvesebb tárgy, mintha hőseiket Cejlon szigetére vezetnék, vagy a piramisok mellé... Vannak írók, kik a Sion hegyet oly gyönyörűen leírják műveikben, mintha csak ott születtek volna, s ha arra hívnák fel őket: ird le nekem a Váci-utcát, úgy amint van, bizonyosan boulevardokat állítanának elő.« (Regény a padlásszobácskában.) Ő maga, mondhatjuk, majd mindig hű marad az itten hirdetett elvhez. Tárgyát, igen kevés kivétellel, a magyar életből veszi, és a cselekvény a magyar földön játszik mert csak akkor érezte magát otthon Beöthy alakjai között, ha azok hazai földön mozogtak és magyar emberek voltak. Magyarságával szoros kapcsolatban van azon szeretet, mellyel a fejlődésnek indult főváros iránt viseltetik. »Ami a franciának Párizs, angolnak London, németnek Bécs — az vagy te nekem kedves, édes Pestem.« (Komédia és Tragédia).

Eddig azt vizsgálgattuk, hogy az elbeszélő írónak, szorosabban a humoristának megvannak-e a szükséges kellékei Beöthyben. Miután azt találtuk, hogy születése és élete írónak rendelték és megtaláltuk a feltételeket, vizsgáljuk meg mostan azt, hogyan használta fel tehetségét munkásságában. Mit kell dicsérettel említenünk és mit megrónunk. Beöthy munkáinak azon része, melyeket írói pályájának kezdetén írt, azt a benyomást teszik a figyelmes olvasóra, hogy írói feladatát nem veszi elég komolyan. Humoreszkjeiben, adomagyűjteményeiben szinte csak arra törekszik, hogy mulattasson. Komolyabb tartalmat, célt hiába keresünk. Fényes tehetségét apróságokra és futó értékkel bíró élecekre pazarolja. Ennek természetes következménye, hogy humorában, melyben a komikum gyakran nagyobb tért foglal le a maga számára mint szabadna, nincsen meg a kellő súly, melynek segélyével a komolyabban gondolkozó közönségre is tudna hatni. Beöthy éles tekintettel volt megáldva, a társadalom egész rétegét át tudta tekinteni, mégis sokszor szűkkörűnek bizonyul nézetvilága. Kiválaszt magának egy-két alakot, mint Greguss mondta: »jellemtelen mauvais sujet« és

ezekre pazarolja tehetségét. Házassági cselek, leányszöktetés, hitelezők kijátszása és hasonló körben mozog. Úgy látszik arra nincsen elég bátorsága, hogy erős kézzel markoljon bele az életbe és felmutassa annak félszeregségeit. Alakjai is sokszor kifogás alá kerülhetnek. Nem kering bennük mindig vér és látszik, hogy nagyrészüik képzelet alkotása, mely ha elhagyja a megszokott kört, szeret a szabadabban csapongani és nem egyszer groteszk vonásokra vezeti az író. Ezen hibákat látjuk a kiforrás kezdetén álló Beöthyben. Iránya azonban hamarosan komolyodni kezd. Belátja, hogy az nem elégséges, hogy munkásságával tisztán csak a mulattatást szolgálja. Amint az életet nyitottabb szemmel kezdi látni, annak nemcsak apró komikuma, hanem sötétebb oldalai is hatással vannak reá; más alakokat, más körülmények között léptet fel és már nem a képzelete, hanem tapasztalata és emberismerete alapján jellemez és az emberi lélekre támaszkodik, melyet ismert annyira, hogy annak bonyolult szálai között eligazodjék. Mindannak dacára, hogy rövid idő alatt igen nagy haladást mutat, mindég csak a kifejtet útján volt és hibáiba néha-néha még visszaesett.

Még hátra van, hogy Beöthy munkásságát stilisztikai szempontokból is vizsgálat alá vessük. E tekintetben is találunk benne jelességeket, de hibákat is. Egyik leg-erősebb oldala, hogy nagyon jól tud elbeszélni. Nagy könnyedséggel és kedvesen halad, semmi zökkenés, akadózás meseszövéscében, minden mesterkéeltségtől ment; ép ez az mi érdeklődésünket mindjárt az első oldalon fel tudja kelteni és a vég kifejtetig nem engedi csökkenni. Az elbeszélés kerekdedsége ellen azonban többször vét. Az elbeszélés menetét sokszor megszakítja, hogy saját tetszésének, nemtetszésének kifejezést adjon. Hogy ez az elbeszélés művészibb tökélyének rovására megy, azt el kell ismernünk; de viszont azt is meg kell engednünk, hogy ez Beöthynek igen gyakran kedves hibája. Szellemes gondolatai, találó megjegyzései ha stilisztikai szempontból kifogás alá esnek is, de egyéniségének megvilágításában, sokszor a kor jellemzésében nagy fontosságúak. Egy-egy ilyen közbeszúrt mondat gyakran nagyobb bepillantást enged az író lelkébe, mint kortársainak följegyzései.

Ezen kívül munkáiban sok oly kisebb-nagyobb kifogás alá kerülő helyet találunk, melyek mind azt mutatják, hogy Beöthy a gyors munka embere volt. Amit egyszer kigondolt, annak papírravetésére nem sok időt fordított, Majd az összes feljegyzések megőrizték róla azt a vonást, hogy szinte hihetetlen gyorsan dolgozott. A *101 cholera-csepp* című kötetét mulatás után meg sem pihenve a vendéglőben írta meg, még pedig egyfolytában. Az ilyen lázas munkának természetes következménye, hogy a műgond tekintetében mindig követelni valókat hagy maga után. A *nonum prematur in annum* be nem tartása otthagytá nyomait munkáin. A műgond figyelmen kívül hagyásához járul még egy más fogyatékosága: a megfelelő tanulmány hiánya.

Beöthy írói pályáján jóformán csak annyi tudással rendelkezik, amennyit az iskolában töltött esztendőök alatt gyűjtött. Az élet, a legjobb mester, bőven meg rakta ugyan szellemét tapasztalattal, de mindennek dacára a szükséges előtanulmány hiánya megérzik munkáin. Néha olyan tárgyba fog bele, melyről csak úgy írhatott volna jól, ha előzőleg időt szentel a tanulmányozásnak. Így az *Eudoxia*¹ című novellájában a meséért visszamegy a klasszikus ókorba. Andron, görög ifju szerelmi történetét beszéli el. A görög élet és forró vérmérséklet rajzában még elég sikerült, ugyan ez is elárulja, hogy tudása csakis középiskolai tanulmányaiban gyökeredzik; tesz azonban olyan hibákat, melyek mutatják felületességét. Diogenes Epicurus iskolájáról beszél, holott ez 18 évvel Diogenes halála után keletkezett. Epikurus tanaival sincsen tisztában. Olyannak mutatja be, ki csak a test minden gyönyöreinek kiélvezésében keresi a helyes utat. Az ilyen botlásokat egy írónak sem bocsátjuk meg, ha történeti tárgyhoz és személyekhez nyúl. Hasonló hibába esik *Özvegy és Proletár* című vigjátékában. Itt francia emberek élnek, járnak és szerepelnek francia viszonyok között, de szereplő egyénei csak névleg franciák.

Nem mellőzhetjük egyik igen erős oldalát és erősségét, stilusát. Nyelve minden ízében magyar. Ugyanarról a vidékről, sőt ugyanabból a körből hozta magával, honnan nagy kortársa, Jókai. Idegenszerűségek, hibás

¹ Pücs 1854.

mondatfűzés sehol sem zavarják ép, eleven stilusát, melynek legszebb oldala magyarossága.

Stilusát dicsérve nem hallgathatunk el azonban néhány fogyatékoságot sem, mellyel munkáiban itt-ott találkozunk. Bántólag hatnak fülünkre a minden szükség nélkül, az igaz, hogy ritkán használt idegen szavak (amüziroztam) és néhány parlagi kifejezés, melyeket sehogysem lehet a magyarosság javára írni. (Fújja ki a bizonyistent, hogy nem kapott; no fújja ki!) vagy az ily túlságba vitt népieség (Az hadnagy úr az parancsot kiadja) vagy az efféle szavak (kampec). Mindezek némi izléstelenségre, vagy még inkább felületességre vallanak.

Egy dolgot nem szabad azonban elmellőznünk e hibák megítélésében és ez a kritikának, melyben része volt csekély volta. Midőn irogatni kezd, már az első kritika-féle dicséret, midőn *Katalin estélyét* Laci álnév alatt beküldte a Pesti Divatlapnak, Vahot Imre a humoreszk közlésekor csillag alatt a következőket jegyezte meg: »Nem tudom, Laci úr, mi legyen az ön valódi neve, de annyi igaz, hogy ügyessen tudja forgatni pennáját. — S ezért örömmel veendjük öntől a kisvárosi titkokat, kivált ha azok valódi titkok lesznek.« Ettől kezdve csak ilyen hangú bírálatok jelentek meg Beöthyről, legtöbbszörre a hírlapok hirrovatai között dicsérve egy-egy újonnan megjelent kötetét. Olvasóközönsége, író társai annyira szerették, hogy munkái megbírálására nem is gondoltak. Ünnepeletést, dicséretet kapott minden oldalról, így nagyon váratlanul és szokatlanul érték őt az első bírálatok. Legelső bírálói közé tartozott Greguss, ki éles tekintetével felfedezte ugyan Beöthy hibáit, de határozottan túlzásba megy, midőn őszinte sajnálattal tekint reá, mint kiben egyáltalában semmi tehetség sincsen. Egyszerűen Saphir majmolójának tartja, csak hogy míg Saphir élcei sikerülnek, addig Beöthyé sületlenek.¹ Gregussnak igaza volt abban, hogy Beöthynek oly munkái, mint a *Nesze semmi fogd meg jól* irodalmi becsre és színvonalra számot nem tarthatnak, de határozottan tévedett akkor, midőn Beöthyt tehetségtelennek és Saphir majmolójának mondta. Legfényesebben maga Beöthy cáfolta meg ezen állítást, mert

¹ Greguss bírálata a Pesti Napló 1854., 55. számában a *Nesze semmi fogd meg jól*-ről.

a még hátralevő rövid három esztendeje alatt ugyancsak megmutatta, hogy van tehetsége, és hogy nem szolgai utánzó. Ugyanezen esztendőben 1854-ben a Puncsot veszi bírálat alá Greguss, nem hallgatva el ennek sem fogatkozásait, de nem tagadva meg tőle minden jót sem. Még találunk az egykorú hirlapok kritikai rovatában egyet-mást Beöthyről. A 101 choleracepp-et és az Ördög Naplóját a Hölgyfutár bírálja, az Özvegy és Proletár vígjátékával több lap is foglalkozik. Ha e sovány bírálatokat nem tartjuk is elégségeseknek és alkalmasaknak arra, hogy egy íróat vezethessenek, egy jó oldalát és hasznos eredményét még sem tagadhatjuk. Ezen hasznos eredmény pedig az volt, hogy Beöthyt irányának megkomolyítására vezették.

Eddigi tárgyalásunk menetén végigtekintve azt látjuk, hogy Beöthyben megvannak azon feltételek, melyeket minden íróban, speciálisan humoristában kell, hogy találjunk. Láttuk, hogy mi idegen hatás, mi eredeti, mi jótulajdonság, mi hiba van benne. Kisércljük meg ezek alapján megállapítani, milyen fokon állott humora és általában mely irodalmi nivóra emelkedett munkássága? A humornak a következő: közönséges, víg, komoly és keserű humor osztályozását fogadva el,¹ írónkát a második osztályba sorozhatjuk. Ezen a fokon az élet ellentétei a komikus elemet nagyobb mértékben keltik föl, mint a tragikusát, de ezen többségi ellentét csak látszólagos, mert egy-egy fájdalmas hangban éreztetni kell a komikum és tragikum viszonyát. Beöthy humorára ráillik ezen jellemzés. Ha egész munkásságát tekintetbe vesszük, azt fogjuk látni, hogy az élet komikuma iránt nagyobb fogékonysággal bírt, mint sötét oldalai iránt. Így dolgozataiban a humor kisebb mérvű összeütközések eredménye, és hangulata majdnem mindig víg. Midőn ezt állítjuk korántsem akarjuk ezzel azt mondani, hogy a tragikus elem nem található fel humorában. Ha legvígabban kacag, még akkor is kiérezhető a lelke mélyén lappangó keserűség, mely utat tör magának a komikum víg derűjén keresztül. Beöthy humora állandóan fejlődésben volt, lassan, de

¹ Hantz Jenő: A humor és Arany János humora. Figyelő 1888. évf. XIV.—XV. köt.

állandóan haladt a tökéletesedés felé. Élete vége felé, midőn már nem a mindennapi kelendőség számára dolgozott, humora is megkomolyodott. Az ekkor írt munkáiban az élet sötétebb eseményei előtérbe lépnek és humora szinte észrevétlenül kezd közeledni a komoly humor felé. A padlásszobácska lakója, a Komédia és Tragédia Földes Kálmánja, kinek álarca alatt önmaga rejtőzik, már érettebb és komolyabb humorról tesznek tanuságot.

Beöthy nem volt teljesen kifejtett tehetség, mielőtt pályájának delelőpontjára ért volna, hullott ki kezéből az írói toll. Ha nem hal el oly korán, és tehetségének ideje marad a teljesebb kifejlődésre, ma bizonyosan benne tiszteljük humoros regényirodalmunk egyik legjelesebb képviselőjét. Tehetségéhez hozzá járult volna a tanulmány és műízlésének kifejlődése. Az irány, amelyben haladt és a melyet — mondhatjuk — mutatott, helyes volt. Józan reális irány, menten minden drasztikusságtól és a képzelet szertelen csapongásától. Ezen állításra feljogosít bennünket azon nagy fejlődés, melyet 10—12 éves írói pályáján — melyből csak 5—6 évet fordíthatott komoly munkára — felmutatott.

Beöthy munkásságának és írói értékének mérlegelésénél még egy tekintetbe vett szempontot kell megemlítenünk. Ezen szempont a viszonyos és az általános igazság. Az általános igazság szerint járunk el, ha egy íróat az eszthetika szabályai szerint bírálunk, és csak akkor fogadjuk el jónak, ha e szabályoknak megfelel. A viszonyos igazság pedig az, ha a megítélésben tekintetbe vesszük a korviszonyokat, amelyben az író élt és a közönséget amelynek írt. Az eszthetika törvényei kifogást emelhetnek valamely író, vagy munka ellen, de ha az megfelel a viszonyos igazságnak egyuttal érdemet szerez arra is, hogy az irodalomtörténetben helyet foglaljon. Beöthy László ellen az általános igazság szempontjából sok kifogást emelhetünk, de eleget tett teljes mértékben a viszonyos igazságnak. Munkái megfelelték kora hangulatának. Az általános elkeseredés nyomott hangját víg kacagása verte fel, mosolyt hozott az elkeseredett honfiak ajkára. A gondviselés azt a nemes feladatot tűzte elé, hogy egy elkeseredett nemzetet megkacagtasson. Kell-e ennél szebb, nemesebb hivatás? Beöthy megfelelt a feladatának. Lelke mélyén nagyobb fájdalom

égett, sebe keserűbb volt, mint legtöbb honfitársáé, mégis ő volt, ki nélkülözve, küzködve megkacagtatta a síró nemzetet. Rendeltetését, sorsát önmaga jellemezte legjobban. »A hőst megtapsolják, a szerelmes színésznek koszorúkat hánynak, az intrikustól méltánytalanul fordulnak el, végre a publikum kacag, s a komikus — koplal.«¹ Ilyen volt sorsa is: mindenkinek megtudta szerezni az enyhülést, de erre önmagát áldozta fel.

¹ Komédia és Tragédia.

Munkái.

Beöthy László, ha első kísérleteitől számítunk, tizenkét esztendeig tartotta kezében az írói tollat. 1845-ben jelent meg legelőször a nyilvánosság előtt és ettől kezdve nem szünetelt haláláig. Ezen tizenkét esztendőt azonban nem töltötte tisztán az irodalom szolgálatában; tanuló évei, a forradalom és a pályaválasztás körül tanusított ingadozása elvettek ebből hetet, így csak öt esztendeje maradt, mit az irodalomnak szentelhetett. Habár neve, midőn Budapestre került, nem volt ismeretlen, mégis az itt töltött évek alatt tette magát közismertté; ekkor írta azon munkáit, melyek irodalmi értékre tarthatnak számot. Munkásságának méltatásánál azonban nem mulaszthatjuk el, hogy egy futólagos pillantást ne vessünk a kezdőre is.

Beöthy a nyilvánosság előtt 1845-ben a Pesti Divatlap hasábjain jelent meg. *Katalin estélye*, *Mari szerelmes*, *A szüret* jelennek meg ezen évben tollából. Ha ezen és a következő esztendőkhben megjelent elbeszéléseit (*Egy bál* Pesti Divatlap 1847, *Egy halott története* Pesti Divatlap 1848) szigorú kritika elé állítjuk, kevés jót mondhatunk róluk, ha csak azt nem, hogy a tehetséget megtaláljuk bennük. A kezdő mindenütt meglátszik.

Van ezen időből egy rövid munkája, mely a maga nemében nem az utolsó helyet foglalja el, ez a *Hajnalka*.¹

¹ Hajnalka, szorgalmas növendék lányok számára írta Beöthy László.

Néhai tekintetes nemes Szántó Márton úr kegyes özvegyének, született tekintetes nemes Kuthy Juliánna nagyasszonynak, a kecskeméti h. v. főiskola köz- és legméltóbb neven tisztelt édes anyjának legbensőbb hálatisztelete zálogául ajánlja a szerző, mint a nevezett főiskola e. i. növendéke. Kecskeméten 1846.

1846-ban, kecskeméti főiskolai hallgató korában írta a Hajnalkát, mely a gyermekirodalom körébe tartozik. Serdülő leánygyermekeknek szánta. Ennek megfelelőleg csengő-bongó versikékben, apró, egyszerű elbeszélések keretében iparkodik hatni fiatal olvasóinra. Szorgalomra, engedelmességre, jószívűségre akarja őket szoktatni, és mindezt megfelelő színvonalon és nyelven teszi. Érdeme ezen könyvecskének, hogy nem akar és nem is emelkedik felül azon a körön, melyet választott. Beöthy életében még egyszer visszatért a gyermekvilághoz. 1854-ben egy hasonló körben mozgó könyvet írt *Zoltán öcsém könyve* címen, mely azonban nem került nyilvánosság elé.

A kezdő munkái közül említsünk meg még egyet, a *Miss Fanny*-t. 1849-ben jelent meg a Hölgyfutárban, majd 1853-ban a Puncsban másodszor. Ezen humoros elbeszélést nem azért tárgyaljuk külön, mintha valamelyes abszolút becse lenne, hanem azért, mert az íróra nézve bizonyos fontossággal bír. A Miss Fanny-val aratta első nagyobb sikerét, ezért kapta az első írói tiszteletdíjat, így jóformán ezen elbeszélése tette íróvá. A mese egy humoros elbeszéléshez, elég jól van kigondolva, de előadása túlságosan széles mederben folyik. Gyakorlatlansága nagyon is meglátszik. Még nincsen meg a kellő ereje, hogy a szereplő egyéneket találó vonásokkal tudja jellemezni. Szeme még nem elég gyakorlott, hogy megtalálja azon vonásokat, melyekben a fonákság, de a jellegzetesség is megnyilvánul. A maga korában azonban tetszett, mert némi ötletességet a megírásban nem tagadhatunk. Beöthy olvasó közönsége pedig egy-egy jó ötletért sok mindent megbocsájtott. A Miss Fanny-val befejezettnek tekinthetjük a műkedvelő Beöthy munkásságát, ezután már komolyabban kezd az irodalommal foglalkozni, sőt nemsokára kenyerét tollával keresi meg.

Mielőtt tulajdonképeni munkásságának termékeit műfajok szerint szoros vizsgálat alá vetnők, vessünk egy rövid pillantást kötetekre és a szerkesztésében megjelent könyvekre is.

Még Komáromban tartózkodott Beöthy, midőn szerkesztésében megjelent a *Romemlékek*¹ című albuma 1851-ben.

¹ Romemlékek. Szerkeszté Beöthy László. A r.-komáromi tűz- és vízkárosultak javára. Kiadja Lukács László 1851.

Komárom városát ezen időkben sűrűn látogatták meg a csapások. 1848 szeptemberében tűzvésznek esett áldozatul közel 400 lakóház, 1849-ben a bombázás tett nagy kárt, a következő év február havában árvíz döntötte romba a város tekintélyes részét. Az oly keményen sujtott város felsegélyezésére országos gyűjtést indítottak. Ebből az országos mozgalomból Beöthy a Romemlékek szerkesztésével vette ki a részét. Az album tartalmában nem kevésbbé neves írókkal találkozunk, mint Szász Károly, Jókai Mór, Vas Gereben, Lisznyai Kálmán, Lévy József stb. Magának a szerkesztőnek a tollából egy elbeszélést, az Ördög Róbert-et találjuk. A fogadtatás, melyben részesült, nem volt ép a legkedvezőbb, a napi sajtó is csak jó későn irányította figyelmét a Romemlékek felé. Habár neves írókat sikerült Beöthynek a közreműködésre megnyernie, de azoknak munkái nem igen állják ki a szigorúbb kritikát, úgy hogy az egész gyűjteményben Beöthy Ördög Róbertje ér legtöbbet. Így e munka sem tarthat irodalmi értékre számot.

1852-ben egy műfordítása jelent meg. Beimel könyvkiadó megbízásából egy új regényvállalat számára (Európa külföldi regénytár) Sükei Károllyal egyetemben lefordított egy angol regényt Cavanagh grófnőtől, a *Nataliet*. Ezen műfordításból sem volt azonban irodalmunknak nagy haszna és mint ilyen maradandó értékre nem tarthat számot. A vállalatnak nem is volt kelendősege, úgy hogy a kiadó visszavonta a megbízást az első két kötet megjelenése után.

Az eddig megjelent kötetei nagyobb sikert nem jelentettek számára, a következő esztendőben azonban már jelentősebb sikert ért el. Ekkor 1853-ban jelent meg a *Puncs*-nak első kötete.¹

A *Puncs* legnagyobb részben kisebb-nagyobb humoros elbeszéléseknek, elmeséltatásoknak és szellemes apróságoknak foglalata. Beöthy a *Puncs* céljául a mulattatást tűzte ki, és ezen célját teljes mértékben elérte. Az eddigi sikertelenségek után szép eredmény következett. A *Puncs* hamarosan megérte a második kiadást. Az 1853. évre szóló

¹ *Puncs*. Gyógyszerül unalomkór — adóssági mellbajok — nem fizetési főfájások — bukásbani sántikálások, s az egyenes lelkek kifícamodásai ellen. Irta Beöthy László. Első bővített és javított kiadás. Komárom, 1853.

Puncs tartalomjegyzékében találjuk a már említett *Miss Fanny*-t, sikerültebbek még a *Telivér angol, vagyis háborús vitái egy békeszerető táblabírónak*. *Hagymázbeleg*, mely a külön megemlést megérdemli azért is, mert egy előrekészült részlete legjobb regényének, a *Menyasszonynak*. Megemlíthetjük még ezen elbeszélésnek, mely így is kerekded egységeket alkot, elevenségét és az élet megfigyelésére valló realizmust.

A következő esztendőben, 1854-ben megjelent a Puncs második kötete.¹ Tartalmából az *Eudoxia* című elbeszélését említhetjük meg, melyben több, kevesebb sikerrel a klasszikus világba vezeti olvasóit. Ezen elbeszélése nem mondható sikertelennek, mindamellett hibái is vannak; ezek egy része a megfelelő tanulmány hiányára vezethető vissza, (Diogenes és Epicurus tana), a másik pedig a szertelen képzelőtehetség eredménye. (Mió alakja szertelenségben és lehetetlenségben végződik). Vannak jó oldalai is, így a szerelem szenvedélyének rajzában sikerült. Említsük meg ezenkívül néhány ügyes apróságot: *Hajdan és most*, *Díszes társalgó*, *Mi a nő?* melyeknek olvasása közben gyakran találunk gyöngyszemeket. A harmadik kötet, *Puncs 1855-re*, legjobban sikerült darabjai a *Legújabb pesti levelező, a szükséges levél-mintákkal ellátva*, *Két szeleburdi*, megemlést érdemes a *St. Pierre testvérek*. A Pesti levelezőben tipikus alakokat mutat be, melyek közül nem egy máig fenntartotta magát; a *Két szeleburdi* három felvonásos vígjáték; a *St. Pierre testvérek* azért említjük, mert ebből írta az *Özvegy és Proletár* című vígjátékát. A Puncs három kötete, ha kiváló irodalmi színvonalon nem is állnak, de a saját korukban mégis kedveltségnek örvendtek, mert megfeleltek az olvasóközönség hangulatának.

1854-ben a Puncs mellett egy más önálló kötete is jelent meg: *Nesze semmi, fogd meg jól*.² Tartalmát hét humoros elbeszélés teszi, melyek előzőleg már megjelentek a *Hölgyfutárban*. Beöthynek ezen novellagyűjteményét nem

¹ Puncs 1854-re. Mindennemű és rangú desperatus fiatal emberek, életunt agglegények, reményvesztett nőtlenek, s reményükben csalódott házasság emberek vigasztalására és lelki megörvendeztetésére. Írta Beöthy László. Második évi folyam. Komárom Szigler testvérek sajátja. Lisznyai Kálmánné, született Halász Ida önnagyságának mély tisztelete jeléül a szerző.

² *Nesze semmi, fogd meg jól*. Pest 1854. Müller Gyula sajátja.

mondhatjuk szerencsésnek. Novelláiból nem a legjobbakat, hanem jóformán a legselejtesebbeket válogatta ki. Az egész köteten át humorizál, de nem nagy sikerrel, humora és élcei nagyon alacsony modorban járnak és sokszor a helyzethez nem illők s erőszakoltak. E kötetért igen kemény bírálatban részesült Greguss részéről,¹ ki nemcsak mit méltán tehetett, hibáira mutatott rá, hanem még a tehetségét is megakarta vonni tőle.

A következő esztendőben, 1855-ben újból arra vállalkozott, hogy egy humoros kötetet, a *Lacikonyhát*,² szerkesszen. Ezen vállalkozása e nemben már a második, de mostan sem járt nagyobb szerencsével mint első alkalommal. Tóth Kálmán, Bernáth Gáspár, Jókai és mások közreműködésével szerkesztette a Lacikonyhát. Tartalmát humoreszkek teszik, jobbak, rosszabbak, kiváló azonban nincsen közöttük. Beöthy négy humoreszkkal képviseltette magát. (*Világos gondolatai a világról egy világtalannak. Legújabb keleti virágnyelv. Előfizetési kellemetlenségek. Csemege étkek*). E humoreszkek nem emelkednek ki megszokott modorából, nem kiválóak, és tisztán a mulattatást szolgálják.

Az 1856-ik esztendőben három önálló kötettel szaporította Beöthy munkáinak számát, melyek a következők:

*Beöthy László mint 'pesti arszlán'*³ *Ördög naplója, 101 cholera-cepp*. Ez évben színpadi sikere is volt, ekkor adták az *Özvegy és Proletár* című vígjátékát. Az első a legtöbbet érő humoros dolgozata. Az *Ördög naplója*⁴ humoros naptár, mely pezsgő szellemmel van megírva. A naptári részben minden egyes naphoz egy-egy többé-kevésbbé sikerült szellemes mondás, apróság van kapcsolva; sorra veszi az élő írókat, az egykorú eseményeket, társadalmi szokásokat és megjegyzései sokszor találóak, jellegzetesek. A tartalom többi részéről mondhatunk jót is, de a rosszat sem lehet elhallgatnunk. A *Csiziót, a Közhasznú házijegyzeteket* kedvessé

¹ Pesti Napló 1854. 55. szám.

² Lacikonyha. A legjelesebb magyar főszakácsok, alszakácsok és kukták közremunkálásával feltálalta Beöthy László. Pesten, 1855. Müller Gyula sajátja.

³ Beöthy László mint pesti arszlán, vagyis díszes társalkodó Magyar-Erdélyország és Szerbvajdaság számára. Pest 1856. Geibel Ármin bizománya.

⁴ Ördög Naplója. Humorisztikus naptár 1856-ra, vagyis alvilági közlemények, miket Asmodival kötött cimboraság nyomán napvilágra hozott Beöthy László. Müller Gyulánál 1856.

teszik szellemességük, de vannak a naptárnak részei, mint például: *Egy kis confusió*, melyek csak ártanak a kötetnek, melynek abszolút irodalmi bece se nincsen.

A 101 *cholera*cepp.¹ Adomagyűjtemény, melyben a sikerült élcek között erőlteteket is találunk. Ezen adomázó könyvnek, mely szintén nem érdemel komoly méltatást, nagy sikere volt megjelenésekor. Az olvasóközönséget megkacagtatta és ezzel elérte célját, úgy hogy hamarosan a második kiadás került belőle a könyvpiacra.

Életének utolsó évében 1857-ben komolyabb munkái jelentek meg. Ekkor láttak önállóan napvilágot a Komédia és Tragédia, a Puszták fia, két kötet komolyabb irányú elbeszélése, melyekről a további tárgyalás folyamán lesz szó. Ezeken kívül írt az 1857-ik esztendőre egy humoros naptárt. *Aki vesz, annak lesz* címen.² Halála után még két regénye került kiadásra. Mindjárt a következő esztendőben, 1858-ban a Goldbach et Comp. és jóval később, 1881-ben a töredékben hátrahagyott Menyasszony.

Az itt felsorolt munkákkal azonban még nem merítettük ki teljesen Beöthy munkásságát. Ha az egykorú hirlapokat forgatjuk, arra nézve is találunk némi útbaigazítást, amit Beöthy csak tervezett.

1853-ban egy *Sziren* című víg regényen dolgozott,³ és még ugyanazon évben egy *Carnevál naptár* megjelenését várták.⁴ 1855-ben *Bohóc* címen élelapot akart indítani, mely terve azonban megghiúsult nem nagy kárára írónknak, ki ezáltal még jobban elaprózta volna tehetségét. Ugyanezen évben egy másik terve is megghiúsult. Balázs Sándor, Bulyovszky, Erdélyi József és P. Szathmáry Károly társaságában *Beszély Füzetek*et szándékozott megindítani.⁵ Az élelap terén még egy sikertelen kísérletet tett. Valószínűleg 1857-ben *Víg kávéénikék*hez címen akart élelapot indítani. Ezen tervét azon előfizetési felhívásból tudjuk, melyet a Két Garasos Ujság 1859-ben, mint Beöthyre vonatkozó

¹ 101 *cholera*cepp! Vagyis akár akarsz, akár nem, megpukkadsz nevettedben. Pest 1856.

² A repertoriumok mint önállóan megjelent kötetet említik fel, nekem azonban nem sikerült belőle egy példányhoz sem jutnom, így ismertetését nem adhatom.

³ Hölgyfutár 1853. 40. szám.

⁴ Hölgyfutár 1853. 224. szám.

⁵ Hölgyfutár 1855. 124. szám.

megemlékezést közölt. A Hölgyfutár¹ még két naptár-tervéről beszél, melyek 1857-re szóltak volna. Egyiknek nevét sem említi, ez nem lehetetlen, hogy azonos a megjelent Aki vesz, annak lesz című naptárral, a másik Bohóc nevet viselt volna.

Beöthy munkásságát négy műfajba sorozhatjuk: írt humoreszkeket, elbeszélést, regényt és színművet. Megtartva a sorrendet lássuk humoreszkjeit.

¹ Hölgyfutár 1856. 73. szám.

I. Humoreszkjei.

Humoros dolgozatai közül, legtöbb értékkel bír a *Pesti arszlán*, mely egy kép a mult század ötvenes éveinek társadalmi életéből. Amint olvassuk oly embereket képzelünk magunk elé, kik alapjukban még igen egyszerűek, az életben csak mostan kezdenek forgolódni, de már ragadt rájuk valami máz, amelyre büszkék, világiaknak akarnak látszani; ép ezért félszegségük kétszeresen szembetűnő. Ez a kép, amelyet nyertünk ráillik az akkori Pestre, mely nagyvárosnak akar feltűnni, holott nagyon is kisvárosias. A legintimebb oldalon kezdi meg a bemutatást. Oktatást ad arra nézve, hogy egy fiatalember miképen viselkedjék társaságban, különösen a nők társaságában. Eközben természetesen bőven nyílik alkalma, hogy rámutasson a félszegségekre, hogy bemutassa a filozofálni és politizálni szerető férfiakat, a szentimentáliskodó anyákat, az oly társaságot, hol a külföldiességeknek van csak becsülete. Az ilyeneknél úgy mond beszély a külföldiről. Például: — Petőfi igen szép francia verseket írt, miket Kertbeny fordított le magyarra. Tóth Kálmán maradandó becsű könyvet írt e címen: Wilde Rosen — melyekre Kolomanno di Simonfiáno, olasz zeneszerző, igen kedves francia négyeseket szerzett. Ajánlja, hogy hozza fel Jókait, de nevét franciásan ejtse ki, úgy talán ismerik. Így halad tovább; elvezet a színházba, itt megmutatja azokat, kik pusztá divatmajmolásból a blazirtságot adják, kik divatból unatkoznak. Innen bálba megyünk, hol éles szeme ismét meglátja a fonákságokat. Majd megutaztat és itten beszélgetést folytat angollal, franciával, német-

tel, végül egy magyarral. E beszélgetésből vegyünk ki néhány sort. A táblabíró úr azon kérdésére, hogy miből él, így válaszol:

— Táplálom magamat az irodalomból.

— Tehát ön író?

— Aki eszmát varr, az eszmadia; aki az irodalomból él, az író! Én az utóbbiból élek.

— S jól megy önnek?

— Nem mondhatnám!

— S tán nélkülöz is ön?

— Kimondhatlan sokat.

— Tehát miért nem hagyja ott az irodalmat?

— Mert hazafiúi örömnék tartom még nélkülözni is a magyar irodalom mellett! — Érti ön táblabíró úr?

Elhallgatott. — Bizonyosan eszébe jutott, hogy még egy előfizetésre sem írta magát alá.

Eddig tart a könyv értékesebb része, azután az örök tárgyról, a szerelemről, majd a lovagkorról és végül az ókori istenekről humorizál. Azt mondtuk, hogy a Pesti arszlán első része jóval értékesebb a másodiknál, még pedig azért, mert az csakugyan pesti, fejlődő fővárosunkban mozog, azt bírálgatja. A második rész pedig teljesen általános és csak néha találunk egy-egy vonatkozást viszonyainkra. E részt egész bátran elhagyhatta volna Beöthy. Sokkal szerencsésebb lett volna a megkezdett körben megmaradni. Míg annak a résznek, mely a főváros viszonyaival foglalkozik kormegismerés szempontjából is van értéke, mert ez intímebb dolgokat is elárul, mit más- hol igen sokszor hiába keresünk; addig a második rész csak mint humoros elmefuttatás jöhet számításba. A humor szempontjából a Pesti arszlánról azt monthatjuk, hogy Beöthy tehetségének megfelelő körben mozog, épen ezért vannak sikerült részletei, de mindennek dacára nem ártott volna, ha erősebb kézzel markol bele az életbe. Igen gyakran a fölszínen marad, különösen a második részben, hol — bizonyos szellemességet el nem vitatva tőle — nem egyszer unalmas is lesz.

Egy sokkal rövidebb, de értékre nézve semmivel sem esekélyebb humoros dolgozatáról kell megemlékeznünk, ez a *Legújabb pesti levelező, a szükséges levélmintákkal ellátva*. Először a Hölgyfutárban jelent meg 1854-ben, másodszor

az 1855. Puncsban. Nem nagy terjedelmű, összesen négy levél. Érdeme és értéke abban rejlik, hogy nagyon éles szemről tesz tanulságot. A négy levél keretében négy tipust mutat be. Ezen alakok sikerültsége mellett semmi sem bizonyít jobban, minthogy ezek a mai napig megmaradtak és élnek élclapjainkban. Csiga Márton, a folytonosan bukdácsoló jogász, Przlozjeszka Palkó böcsületes szabólegény ha más néven is, de ma még gyakran előkerülnek. Nagy számmal vannak ezeken kívül humoros elmefuttatásai, legnagyobbbrészt naptáraiban, a Puncs kötetiben és elszórva a hirlapokban.

Mindannyian közös hibában szenvednek és közös előnyük is. Ezen apró humoreszkeket siettében napi értékűeknek írta, ép ezért a felületesség meglátszik rajtuk, de szellemessége is mindig fölesillan és gyakran kerül napfényre egy-egy gyöngyszem is.

II. Elbeszélései.

Beöthynek legkedveltebb műfaja az elbeszélés volt. Ebben a műfajban mutatkozik legtermékenyebbnek és ebben találjuk legsikerültebb alkotását. Novelláinak egy része összegyűjtve Friebeisz István szerkesztésében megjelent *Hazai beszély és regénytárban* található meg. De ez csak csekély részét adja novelláinak. A többi önállóan megjelent köteteiben is, keveset leszámítva, a tartalmat elbeszélések teszik. Tárgyát elenyészően csekély kivétellel a polgári osztály életéből, ennek komolyabb, vígabb összeütközéseiből meríti. A tragikus elem azonban épen úgy megtalálható elbeszéléseiben, mint a tragikomikus vagy a tisztán komikus. Az élettől küzködő és ezen küzdelemben elbukó erő, házasságtörő nő, hűtelen férfi, bukott leány, bűnös, ártalmas szenvedélyek ép úgy előfordulnak elbeszéléseiben, mint a póruljárt filiszter, ártatlan házassági cselek, nagyravágyás komikus bűnhődése. Humorista voltát azonban sohasem tagadja meg. A legkomolyabb probléma megoldása közben is talál időt és alkalmat, hogy a komoly képet egy-egy vidám, humoros vonással megenyhítse. Ezek beszövése azonban korántsem erőszakolt és oda nem illő. Ha maga a tárgy komoly és a főszereplőket a bonyodalom elfoglalja, mellékszemélyei azok, kik mosolyra derítenek. A meseszövéseben mindig érdekes, érdeklődésünket az első soroktól végig fenn tudja tartani, anélkül azonban, hogy a képzelet felesigázásával akarna hatni és fárasztaná olvasóit. Ezek után tárgyaljuk elbeszéléseit két csoportra — komolyakra és vígakra — osztva. Nagy számuk miatt válasszuk ki a legsikerültebbeket és csak ezeknek részletezésébe bocsátkozzunk.

Nemcsak komoly tárgyú elbeszélései közül, hanem Beöthy egész irodalmi munkásságából messzire kiemelkedik a *Komédia és Tragédia* című terjedelmes elbeszélés. A Komédia és Tragédiát úgy szokták tekinteni, mintha az Beöthy utolsó munkái közé tartoznék, még pedig azért, mert azon évben jelent meg külön könyvben, midőn meghalt, 1857-ben. De Beöthy nem akkor írta, hanem két évvel hamarabb és először a Hölgyfutár 1855. évfolyamában jelent meg. Így tehát munkásságának még jelentős része ezutánra esett. De ha életének nem utolsó évében írta is, tehetsége mégis ebben mutatkozik a legmagasabb fokon. A Komédia és Tragédia rövidre fogott tartalmát a következőkben adhatjuk: Korondi Géza egyszerű vidéki köznemes, idilli boldog házasságot él, váratlanul meghal nagybátyja, Korondi Bálint, kitől nagy vagyont örököl. Örökségét átveendő, Pestre siet, hol kézhez kapja ugyan vagyonát, de az örökség végrehajtójának, Dorogh Menyhért nejének, Hortensiának hálójába kerül. Korondi a szép és szellemes Hortensia mellett elfeledi és teljesen elhidegül nejétől, Margittól, ki négy hónap múlva, nem tudván ellentálni szerelmének, ura után jó Pestre. Itt azonban arra a szomorú valóságra kell ébrednie, hogy férje hűtlenné lett hozzá. A megesalt nő visszatér Korondra, hol lassan, de felejt és vigasztalódik. Korondi Géza pedig belepusztul a szíren hálójába. Hortensia, ki Koronditól megszökött, ismét visszakerül urának hatalmába, ki meggazdagodott nejének erkölestelenségén. Margit második házasságában találja meg elvesztett boldogságának folytatását. Ez a fő mese, melyet kibővít három fiatalember belevonásával, kik közül az egyik Szántai Sándor, férje lesz Margitnak, a másodikban, Serédi Bélában bűnhődik Hortensia, a harmadiknak, Földes Kálmánnak álarca alatt pedig Beöthy önmagát rajzolta.

E novellában írónk komoly feladattal áll szemben: egy szerető férj, derék embernek kell hűtlenné, pazarlóvá és önmagával tehetatlenné lennie. Ez a feladata, ezt kell az írónak lélektanilag megokolni és velünk elfogadtatnia.

Vessük fel először azt a kérdést: Korondi igazán szerette-e nejét. E kérdésre igennel felelünk. Önkéntelenül jó mostan az a kérdés: ha igazán szerette, miért lesz oly hamarosan hűtlenné. Hogy erre a kérdésre felelhessünk,

tekintsük mindenekelőtt azokat a vonásokat, amelyekből Korondinak jelleme van fölépitve. Korondi falusi ember, ki még nem forgott a világban. Nőtisztelő, szerető, gyengéd férj, de a tapasztalaton kívül hiányzik még jelleméből egy fontos vonás: az erő. Képzeliük mostan el, hogy ily férfi tanuja egy jelenetnek, melyben az ártatlan nő — legalább az ő szemében az — tűrni kénytelen férjének tettlegességét. E nő, kinek szépsége már előzőleg fölkel-tette figyelmét, tőle várja megváltását. Nem természetes-e, hogy a férfiban föltámad a lovagiasság és följajánlja párt-fogását? Egy ügyes vonás mindezt csak fokozza. Midőn Korondi a legtisztább szándékkal csak szánmalmáról bizto-sítja Hortensiát, megjelenik Dorogh, és metsző gúnynyal Korondit sérti, nejét pedig rémületbe ejti. Hogy a nő sza-badító után vágyik, az természetes, és hogy a fölhevült férfi önmagát fogja följajánlani, az még természetesebb. A pártfogóból hamarosan szerető lesz. Ez mindenestre nagy lépés, azonban szintén indokolva van. Hortensia megjele-nik Korondi lakásán, sirva borul lábaihoz, úgy ajánlja fel oltalmazójának szerelmét. Korondiban mostan mutatkozik az első gyengeség, nem taszítja el magától Hortensiát, de amily bölesnek, cinikusnak kellene annak az embernek lenni, ki ennyi gyönyört, szenvedélyt, szerelmet — mert az nem jogos — elutasítana szivétől! A második lépés már könnyű; Korondi amily fokozott mértékben lesz rabja Hortensiának, ép annyira hidegül el nejétől. Az elhide-gülés fokozatai is helyesen vannak feltüntetve. Olvassuk csak át azon leveleket, melyeket Korondi nejének írt. Az elsőben még érezni a lelkiismeret furdalását, kifogásokat keres, hogy Pesten maradhasson; az utolsó levél már határozott, sőt kiméletlen, mint ki a tiszta igazságot veti más szemére. Korondi jelleme azonban nem lenne teljes, ha nem támadna fel kinzó önvádként lelkiismerete. Levelet kap nejétől.

Margit nem tesz szemrehányást, levele a legtisztább hitvesi szerelmét tükrözi, az igazi nőt, ki elérhetlen ideális magaslaton látja maga felett férjét. További fejtegetés helyett idézzünk Gézának monológjából néhány sort. »Szegény asszony; szegény jó Margit! Mennyit szenved-hettél te, — és szenvedéseidnek én vagyok okozója!... S mégis azt mondja, hogy én — jó ember vagyok! Jó,

jó! jobb mint ő! Minő erős hit! Boldogtalan asszony!... Azt mondja, hogy ő sokat sír. Engem sirat. Im én is sírok. Én is — magamat siratom! Oh be nyomorult vagyok!... Ezek a könnyek is oly keserűek — úgy fájnak, mintha mind visszafolynának szívembe!... Az én szívembe! Van is nekem már szívem! Milyen jó ember vagyok én! Jó, jó, oh nagyon jó!...»

Nem megfelelő megnyilatkozása-e ez egy oly jellemnek, melyen erőt vett főhibája a gyöngeség? Korondi jellemének sülyedése fokozatos, mindig jobban és jobban veszíti uralmát önmagán, úgy hogy végtére Hortensia még azt is meg tudja akadályozni, hogy nejt, ki utána jött, láthassa. Korondi teljes emberi alak, húsból, vérből, emberi erőkből és szenvedélyekből van fölépitve. Cselekedetei mind magyarázatukat lelik az emberi lélek és vér törvényeiben. Egy tényleg lehetséges, reális ember.

Ez volt a férj, nézzük milyen a felesége?

Margit maga az ártatlanság, a hit, a bizalom, a türelem és a lemondás. E nő szerelmes urába, őt ártatlannak, jónak és nemesnek, annyira önmagafelett állónak tartja, hogy rá a gyanú legkisebb árnyékával sem tud gondolni. Pedig az eléggé hihetetlen, hogy egy nőben, kinek férje négy hónap óta minden tettével és levelében okot ad a gyanura, fel ne ébredjen a féltékenység. És Margitban nem ébred fel, csak midőn férjének pesti lakásán van és Hortensia fogadja őt, támad némi keserű sejtelve, akkor hangzik el ajkáról az első »ha az volna« (t. i. Hortensia férjének kedvese). Nézzük mostan, hogyan viselkedik Margit, midőn megtudja a valót? Az eddig oly szelíd, türelmes nő méltó felháborodásában mint »egy vészangyal« jelenik meg Hortensia szobájában, és erélyesen vonja felelősségre vetélytársnőjét. Ezen jelenetben mégis Hortensia győz Margittal szemben. Kérdezhetnők talán, nem hiba-e, hogy a tetten ért bűn győzedelmeskedik és hogy okadatolható-e, hogy Margit ki igazának fölemelő tudatában van visszavonul Hortensiával szemben? Az okot a következőkben találjuk meg. Hortensia hidegen számít, eszes és hamar letudja küzdeni zavarát. Egy ily egyén kerül szembe a felhevült, de tapasztalatlan Margittal, ki eddig csak hinni tudott az emberekben. Ha ezen lelki tényezőket számításba vesszük, azt hiszem a jelenet ki-

menetelét természetesnek fogjuk találni. Ez az egyedüli jelenet, melyben Margit jogaiért küzd, de azokról mindjárt le is mond. E jelenet után, melyben Margit naivitása legjobban kitűnik, ismét csak lemondani és tűrni tud. Margit jelleme, mint láttuk a nőiesség legfinomabb és leggyengédebb vonásaiból van fölépitve; minden egyes tettében megtaláljuk a szerelmes feleséget, de egyúttal a naivságot is. Margit kevés szóval jellemezhető: tulságosan jó; ez az egyedüli gyengesége és ez okozza szenvedését. Még csak egy vonást említsünk meg, amely azonban fényesen bizonyít amellet, hogy Beöthynek milyen éles megfigyelő képessége van. Margit, midőn gyanuja ébredezni kezd és Hortensia képét nézegeti, így sóhajt fel: »Óh én nem vagyok ilyen szép!« A hiuság, ez örök női vonás, az első, mely Margitban fölébred.

Beöthy Margit alakjának megrajzolásához túl nagy szeretettel foghatott, innen, hogy reáhalmozott minden szép vonást és ezáltal olyanná tette, ki tulságosan föltötte áll, a normális embernek és ez csekély hibája Margit alakjának. Általában az ártatlanul szenvedő nőt szívesen szerepelteti Beöthy. Van egy novellája, *Ahogy Isten akarja*, mely a Családi lapok 1853. évfolyamában jelent meg. Nem kiváló dolog, egy szegény leánynak tragikus sorsa, kit tapasztalatlansága, jobban mondva tehetetlensége visz a sírba. Azért említjük e helyen, mert e leány, Ágai Margit nagy valószínűség szerint megelőzője Korondi Margitnak. Előzője lehet, mert sorsuk igen egyező, de még inkább viselkedésük közössége és jellemvonásaik erősítenek meg ezen föltevésünkben. Mindkét Margit ártatlan, még pedig angyalilag, egyformán bájos vonásokkal ékitvék, de önmagával mindkettő tehetetlen. Föltevésünkben megerősít még azon körülmény, hogy az *Ahogy Isten akarja* is ugyanazon a helyen — a Tündérvölgyben — játszik és hogy fejezetek szóról-szóra megegyeznek. Igen valószínű tehát, hogy e régebbi novella adta meg Beöthynek az indítékot a Komédia és Tragédia megírásához.

Hátra van még a harmadik főszereplő, Hortensia jellemének elemzése. Beöthy az első határozottabban realiztikus írónk; tény, hogy tehetsége alkalmasabb a reális, mint az idealizált egyének megrajzolásában. Így sikerültebbnek tarthatjuk Hortensia, mint Margit alakját.

Hortensiában szépség, jeles szellemi képességek egyesülnek a gonoszsággal. Minden egyes cselekedete számítás; szinlelés, képmutatás eszközei. Ezen és hasonló vonásokból van jelleme fölépítve és megérzékítése határozottan sikerültnek mondható. Minden cselekedetének indítéka, szenvedélye és szerelme Serédi Béla iránt. Ez készletti tulajdonképen arra, hogy férjétől megszökjék (mert így könnyebben találkozhatnak Serédivel) és ugyanazon szerelem űzi őt tovább, midőn kedvesétől megcsalatik. Megtaláljuk továbbá Hortensiában mindazon vonásokat, melyek ily nőknek sajátjai. Hidegen tud számítani, a szinlelésben mesternő, míg ő nyugodtan csalja meg kedvesét, férjét, addig midőn önmagát látja megcsalottnak, minden józan-ságát elveszti. Kitünően ért ahhoz, hogy áldozatától minél több pénzt csikarjon ki, de szerelme tárgyára az utolsó fillérét is elpazarolná. Irónk Hortensiának megrajzolásában sikeres munkát végzett, tanuságát adta, hogy éles szeme felfedezi mindazon vonásokat, melyek egy ily nőben megtalálhatók és hogy tanítómestere maga az élet volt.

Ha ezek után a két nőnek és Korondinak jellemét összevetjük, indokoltnak fog látszani előttünk Géza hűtlensége, valamint az is, hogy bár érzi, tudja, hogy hibás, szabadulni még sem tud.

Hátra van még Dorogh Menyhért exügyvéd. Dorogh nem sokszor szerepel, de azért úgy áll előttünk agyafúrt-ságával, pénzszomjával, melyért még becsületét is szívesen áldozza, mintha önmagunknak lett volna hozzá szerencsénk. Jóformán csak kétszer találkozunk vele, de ez teljesen elég irónknak, hogy alaposan megismertessen vele. Ott-honában, de különösen Korondinál tett első látogatása alkalmával leplezetlen pongyolaságában áll előttünk. Egy vágya van csak: pénz, hogy mi módon jut annak birtokába, az előtte teljesen mellékes.

Hortensia ellentétjét Margitban, Doroghét Szátai Mihályban találjuk, kinek vagyona már elúszott az alkotmányos küzdelmekben, de víg kedélyét semmi sem teheti tönkre. Tipusa a vidéki öreg uraknak. Érdekesen nyilatkozik meg benne a régi táblabíróvilág felfogása. Sándor öccséből, ki Pesten már a züllésnek indult, esküdtet akar faragni; habár tanulni semmit sem tanult, meg van róla győződve, hogy ember lesz belőle és megállja helyét.

Nem mellőzhetjük a szereplő három fiatalembert: Szántait, Földest és Serédit sem. Nem pedig azért, mert ezekben tör utat magának a szomorú világba Beöthy víg kedélye. Az ifjúságnak, még pedig a könnyelmű, de azért szeretetreméltó, mert romlatlan ifjúságnak megtestesítői. A három közül minket legjobban Földes Kálmán érdekel, mert minden valószínűség mellett szól, hogy ennek álarca alatt maga a szerző rejtőzik. Saját lelkének keserősége olvad fel abban a kesernyés humorban, mellyel a vándorszínész Földes beszél. Keserű színészkedésének emléke ébredt fel és személyes tapasztalásából beszélt, mert annyira őszinték e szavak és annyira ráillenek Beöthyre. Vagy nem felelnek-e meg életének e sorok? — Én, ki az élet tövises utain annyira összevézreztem lábamat — én, kit a sanyarúság egész cinikussá tőn, arra vagyok rendeltetve, hogy másoknak örömet szerezzek — más boldogabbakat, kik talán sohasem sírtak, nevettessek».

Fontos e novella még annyiból is, hogy megtudjuk belőle, hogy mit tart Beöthy az író egyik feladatának: *tanulmányozza az életet, hogy azt le is tudja írni.*

Ezekben iparkodtunk a szereplőket bemutatni, egyúttal azt is, hogyan tud Beöthy jellemezni, tud-e valóban élő lényeket rajzolni? Arra az eredményre jutunk, hogy tehetsége ezen elbeszélésben már magas színvonalon áll. Nézzük azonban a cselekvényt is, ha vizsgáltuk, hogy milyen a jellemzésben, tudjuk meg azt is, milyen mese-szöveg.

A Komédia és Tragédia meséje egyszerű, könnyen áttekinthető, mindig érdekes és érdeklődésünket állandóan lekötve tudja tartani. A helyzetek létrehozásában elég ügyességet tanusít, ment azonban a képzelet fölesigázásától. Az elbeszélés menetét nem akasztja meg hosszas kitérésekkel, kevés az olyan hely, mely minden zavar nélkül elmaradhatna. Nem minden munkájáról mondhatjuk el mindezt; hogy a Komédia és Tragédiában nagyobb műgondot találunk, csak amellel bizonyít, hogy a szokott-nál több gondot fordított kedvence meséje kidolgozására, és hogy már régebben foglalkozott vele.

A Komédia és Tragédia értékét felfogták kortársai is. Míg a kevésbbé fejlett műízléssel bíró nagyközönség humoreszkjeit magasztalta, addig írótlársai legjobb mun-

kájának e novelláját tartották. Hogy mennyire közkeltű volt a maga korában, szépen bizonyítja azon egyszerű tény, hogy kortársai visszaemlékezéseikben igen gyakran csak így nevezik Beöthy: »A Komédia és Tragédia írója«.

Ezen elbeszélés magasan kiemelkedik Beöthynek többi ezen műfajhoz tartozó munkái közül, mindazonáltal találunk még több oly elbeszélést, melyek megérdemlik, hogy velük foglalkozunk. Az élet sötét oldalával foglalkozik egy rövidebb elbeszélése a *Regény a padlásszobácskában*. Ami az életben oly gyakran fordul elő, az képezi ezen novella tárgyát. Egy szegény ifjú felkerül Pestre hugával és itten mindketten elbuknak az élet küzdelmeiben. A leány kedvese lesz egy bárónak, az ifjú pedig reménytelen szerelméért áldozza boldogulását és életét. Hogy az élet tragédiája még teljesebb legyen, ugyanazon báró veszi nőül imárottját, ki előzőleg hugát elcsábította. Ezen elbeszélése novella kötetekben jelent meg 1857-ben. Külön említjük meg ezen elbeszélést, még pedig tárgyáért, mely a tragikus életben játszik. Ebben már nem a társadalomban mutatkozó fonákságokra, hanem annak bűneire is rámutat. Személyeinek megrajzolásában sikeres munkát végzett. A padlásszoba lakójának levelei híven tükrözik vissza írójának egész egyéniségét. Egy idealizmussal telt fiatalember, ki elérhetlen kéz után vágyik, kinek van ereje a szenvedésre, de arra már nem elég erős, hogy helyzetén változtatni is tudjon; erősnek csak egyszer mutatkozik, midőn lesülyedt hugát eltaszítja magától. A padlásszoba lakója nem nélkülöz némi kesernyés humort sem. Mellette határozott vonásokkal van megrajzolva a bukott nővér alakja. Mari letért az erény útjáról, mert nem volt elég erős a szegénységet tűrni, de maradtak lelkében nemes vonások. A tulajdonképeni elbeszélés hat levél keretébe van foglalva, melyeket a padlásszoba lakója imárottjához intéz. Nem mulaszthatjuk el, hogy meg ne említsük e levelek élénkségét.

Komoly irányánál és különösen azért, mert társadalmi életünkben a nő és a férfi tetteinek megbírálásában uralkodó igazságtalanságot tükrözteti, megérdemli az *Asztaltól és Ágytól* című novellája is, hogy ismertetésére néhány sort szenteljünk. Ezen elbeszélése Friebeisz István Hazai beszély és regénytárában jelent meg 1857-ben.

E novellában Beöthy rendes szokásától eltérőleg a főúri körökben mozog, meséje rövidesen a következő: Ledényi Albin gróf elhanyagolja nejét, ki midőn már nem tűrheti a folytonos mellőzést, visszatér szülei házához, hol azonban más fogadtatásban részesül, mint várta. Különösen nagyanyja, ki puritán erkölceivel a teljes egyoldalúságot képviseli, ítéli el erősen. Míg otthon tartózkodik, többször találkozik egykori udvarlójával és férjének barátjával Szilvay Arturral. A megcsalt nőnek felébred egykori szerelme és forró vére követeléseinak nem tud ellentállani. A dolog kitudódik és nagyanyja visszaküldi őt férjéhez és egyúttal felvilágosítja a történetek felől. A csábító barát a férj golyójának esik áldozatul. Beöthy ezen elbeszélésében sem mutatkozik rosszabb jellemzőnek, mint a milyen volt, és szereplő egyéneinek minden tette lélektanilag elfogadható. A legsikerültebb szereplők a megcsalt nő és nagyanyja. Ledényiné alakjának megrajzolásában és megérzéskítésében, tetteinek megindoklásában helyesen jár el. A novella kezdetén Blanka még teljes hűséggel ragaszkodik urához, a végén pedig megcsalja. Ez azonban eléggé elő van készítve. Férje elhanyagolja, hűtlenségéről bizonyítékok kerülnek kezébe; a szülői háznál nem a meleg szeretetet találja, hanem hideg szigort, mely még őt okolja. Nagyanyja oldalán lélekölő unalomban kell eltöltenie napjait. Ekkor kerül újra szembe régi udvarlójával. Ilyen körülmények között kellene parancsolnia feltámadt szerelmének és égő vérének. Hibás lépését az igazságszolgáltatás nyomon követi. Blanka alakja nagyon természetes és létezhetésére az élet nem cáfol rá. Már nem az a túlságosan jó, ártatlan nő, mint a Komédia és Tragédia Margitja, lelkében heves, forró szenvedélyek dúlnak, vannak hibás lépései, van bűne, de mindazonáltal nem kevésbé vonzó alak. A férjben és barátjában, Szilvay Arturban a modern kalandvadász férfi típusa áll előttünk. A szereplők közül a legjobban sikerült alak minden bizonnyal a nagyanya. Nem sok, de erősen jellemző vonásokban mutatja be ezen nőt szigorú erkölcsi felfogásának félszegségében. Szinte csodáljuk őt puritán világnézetében, de érezzük azt is, hogy szenvedő szívet csak érző szív érthet meg. A szereplők ügyes jellemzésén kívül dicsérettel kell kiemelnünk a mese kerekdedségét, az elbeszélés

élénkségét, mely némely jelenetben (midőn a nagyanya megtudja Blanka ballépését) megközelíti a drámaiságot. Mint minden elbeszélésében, úgy ebben is nem elégszik meg a komoly, sokszor szomorú elemmel, hanem azt enyhíteni iparkodik. A víg jelenet megírásában színei azonban homályosak, alakjai nagyon elmosódnak és sem humor, sem szellemesség nincsen bennük.

A komoly tárgyú elbeszélések közül megemlítést érdemelnek még a *Poéta és Mecenás*¹ és az *Ördög Róbert*.² Az elsőben egy szegény poétának, Fűzfa Mártonnak véletlen szerencsését meséli el fáradhatlan jókedvvel és élénkséggel. Az Ördög Róbertben azt mutatta meg, hogy mennyire tud menni képzelőtehetsége, ha szabadjára van engedve. Egy szenvedélyes kártyásnak történetét mondja el. Van egy alakja Ördög Róbert, ki sokszor és sokban titokzatosnak és olyannak látszik, ki némi emberfeletti hatalommal bír. Mindezt megmagyarázza midőn kitudódik, hogy a kártyás megleckéztetése előleges megbeszélés alapján történt.

Ezek legjelesebb képviselői komoly tárgyú elbeszéléseinek.

Beöthynek tehetsége leginkább a humoros tárgyak felé irányult, azonban mint láttuk az élet komoly tárgyainak feldolgozásában nem kevesebb ügyességet és rátermettséget mutatott.

Komoly tárgyú elbeszéléseit számra nézve igen, de értékre nem mulják fölül azok, melyekben a tréfás és humoros Beöthy mutatkozik be. Önállóan megjelent köteteknek tartalmát a legnagyobb részben ezek teszik és a hírlapokban is legtöbbször ilyen tárgyú közleményei jelentek meg és arattak sikert. Ha víg elbeszéléseit szigorúbb bírálatnak vetjük alá, ugyanazon eredményre jutunk, mint humoreszkjeinél és általában humorának fejtegetésénél. Ügyes leleményességét, sokszor szellemességét nem tagadhatjuk meg. A komikus helyzetek létrehozatalában és alakok megrajzolásában nem közönséges tehetséget tanúsít, a komikum azonban mindig csak a helyzeten alapszik. Sokat élcel és humorizál, élcel azonban nem rit-

¹ Megjelent a Hölgyfutár 1854. évfolyamában.

² Megjelent a Romemlékekben 1851.

kán erőszakoltak és humorának nincsen meg a kellő súlya. Jótulajdonságuk, hogy gyorsan haladnak és sohasem válnak unalmassá. Beöthynek e műfajhoz tartozó munkái nagy népszerűségnek és kelendőségnek örvendettek, hogy az igényeket kielégíthesse sokat és gyorsan írt. Hibáinak okát legnagyobb valószínűség szerint ebben kell keresnünk. A nagyszámú víg és humoros elbeszélés között természetesen találunk olyanokat, melyek megérdemlik, hogy velük kissé részletesebben foglalkozzunk.

Ezen elbeszélések közül gazdag komikuma és friss élénkségénél fogva kiemelkedik a *Csehül vagyunk* című, mely Müller Gyulának 1855-re szóló Nagy Naptárában jelent meg. Schusterhuber Mathias pesti vargamester egy ál főúri társaságba keveredik, hol a félszeg vargával komikus jelenetek játszódnak le. Majd a rendőrség az egész társaságot, közöttük Schusterhuber uramat is letartóztatja, ki habár ártatlanul kerül bajba, szökni akar és ezért egy esztendei fogságot kap. Mire hazakerül, feleségét más karján találja. Ki kell emelnünk ezen elbeszélés egészséges humorát és különösen gazdag komikumát, mely tisztán a helyzeteken alapszik, ennek keretében azonban sikerültet alkotott. Schusterhuber alakja becsületesség, naivság, zavart ügyetlenség, elérhetetlen utáni vágy és félénkségből van megrajzolva, melyek beleillesztve az általa létrehozott helyzetekbe igazán sikerült és kacagtató alakot adnak. A többi szereplők közelebről színesenek ily sikerült és élénk színekben föltüntetve. A víg elbeszélések közül nem hagyhatjuk megemlítés nélkül a következőket sem: *Krsztlenszky Vendel, Telivér angol, vagyis háborús világi egy békeszerelő táblabírónak, Három leány, három csók*. Az elsőben egy pékmesternek kalandját és feleségétől való elválását mondja el. Ezen elbeszélésnek két érdeme van. Az egyik azon sikerült rajz, melyet a fölszarvazott pékmesterről ad, a másik, mely ennél többet érő, az, hogy a falusi életnek és különösen a műveltséget tettető társaságnak humoros bemutatását ügyes kézzel oldotta meg. Ugyanazon szempontokból érdemli meg a külön megemlítést a Telivér angol is, mely a Hölgyfutár 1850-ik évfolyamában jelent meg először, másodszor pedig az 1853-iki Puncsban. Ezen elbeszélése, mely még a kezdő Beöthy munkái közé tartozik, a táblabíróvilág nem egy jellemző vonását ügyesen

használja fel. A novella hőse, Bormegissza találó vonásokból van összeállítva. Heves szájhős, de mellett gyáva, lobbanékony, de hamarosan megbékül. Annyira találók e vonások, hogy valószínű, miszerint élő egyén megfigyelésén alapulnak. Dicsérettel kell megemlítenünk szellemes párbeszédeit. Ezen jó tulajdonságok mellett magán hordja azonban a kezdő hibáit, de ezektől eltekintve, egyike sikerült alkotásainak e nemben. Említettük még a Három leány, három csók című elbeszélését. Ez Beöthynek utolsó alkotása, a Hölgyfutárban jelent meg 1857-ben. Kiválik a többiek közül annyiban, hogy nem annyira a komikus helyzetekkel, mint inkább finomabb szellemességével akar hatni. Ezen ügyesen írt beszély cselekvényét arra alapítja, hogy a néhány év multával visszatérő ifjú kedvesei csókjából akarja megismerni az igazit. Ezen elbeszélés idegen fordításban is megjelent; a Bécsben megjelenő Szvetovid tót lap fordította le a maga számára.¹

¹ Szinnyei: Magyar írók.

III. Regényei.

Humoreszkeken, apróbb-nagyobb elbeszéléseken kívül írt Beöthy László regényeket is. Élete vége felé, midőn tehetsége a teljesebb kiforrás felé közeledett írta regényeit a Goldbach et Comp-ot és a Menyasszonyt.

Van még egy harmadik regénye is, a Puszták fia. Ezt azonban nem állíthatjuk semmiféle szorosabb kapcsolatba az előbb említettekkel; nem pedig azért, mert jóval hamarabb 1853-ban írta, másodsorban pedig azért, mert iránya és tárgyköre teljesen elüt a másik kettőtől. Goldbach et Comp és a Menyasszony című regényeit, melyek csak az író halála után láttak napvilágot, úgy kell tekintenünk, mint utolsó alkotásait, melyek maradandóbb becsét az író is értékelte. A Puszták fia pedig a még kiforrás kezdetén levő Beöthy alkotása. Megtartva az időrendet, tárgyaljuk a *Puszták fiát*.

Ezen regény először 1853-ban jelent meg a Hölgyfutárban, azonban nem Puszták fia, hanem Pugatscheff címen. Másodszor megjelent külön kötetben 1857-ben mint Puszták fia. Történeti alapon mozog, Held, Corvin, Stéger és Schiller alkotják forrásait. A regény hőse, Pugatscheff tényleg létezett orosz kalandor, ki életében nagy vonásokban végigjátszotta azon drámákat, melyeket Beöthy megír. A Puszták fia egy levágott füllel kezdődik és levágott fővel fejeződik be. Pugatscheff, senki fia, szerencsét próbálni indul és beáll rablónak. Portyázás közben kirabolják az asztrakáni főnököt. Pugatscheff ennek gyámleányát, Marveát, elrabolja, ki hamarosan szeretője lesz és mint segéd tisztje férfi ruhában kíséri. A rablók összegyűlnek

az ukrainiai rengetegben, hol a főnök leánya, Katalin, beleszeret Marveába, az ál Voronecbe, ki Pugatscheff kívánságára nőül veszi a leányt. Midőn kitudódik, hogy Voronec nő, a törzsfőnök büntetésből egy halottal kötözteti őt össze. Ekkor érkezik vissza a kozákoktól üldözött Pugatscheff, ki kedvesét kiszabadítja és a főnök kincstárát kirabolva elmenekülnek. A következő fejezetben Varsóban vagyunk, hol Pugatscheff elhagyja betegeskedő kedvesét és porosz, osztrák, majd orosz szolgálatba állva résztvesz a hétéves háborúban. A regény végén Pugatscheffet a donmelléki kozákok között találjuk, ki III. Péter cárnak adva ki magát veszedelmes fölkelést szít Katalin cárnő ellen. Végezetül elfogják és bitója egykori kedvese, Marvea lesz.

A Puszták fia, mint már említettük, történeti alapokon nyugszik, de azért még sem mondhatjuk történeti regénynek, nem pedig azért, mert a főhős és a főesemények történetiségén kívül nincsen meg benne egyetlen egy kellék sem, mit megkívánhatnánk. Orgyilkosságok, rablások, félvad emberek közé vezeti olvasóját az író, de ezeken kívül mást nem is ad. Így tehát nemesak hogy történeti regényeink közé nem sorozzuk, hanem határozottan állíthatjuk, hogy rémregény. Az egészben nem találunk egyetlen jellemet sem, kivéve Katalint, mely nem teljesen gonosz. Pugatscheff az első néhány oldalon mint tetterős, bátor és határozott férfi mutatkozik be, de hamarosan következetlen lesz önmagához. Minden motiválás nélkül beáll a rablók közé és fokról-fokra süllyed. Kínesszomjából elárulja és kirabolja cinkostársait, hogy tervét keresztülvihesse, feláldozza kedvesét is, amint az útjába kerül. Kivetkőzik teljesen emberi mivoltából és a lelkiismeret szava csak egy pillanatra mozdul meg nála, mielőtt a tudatlan nép ezreit rántaná lázadásba.

Marvea jelleméről nem sok szónk van. A legnagyobb mértékben elfogadhatlan. Nem valószínűtlen-e az, hogy egy fiatal leány beleszeressen abba, ki gyámatyját kirabolta, kíséretét felkoncolta? Őt az igaz megmentette a megbecstelenítéstől, de csak azért, hogy saját maga szereplőjévé tegye. Marveának ezen tette nincsen eléggé indokolva. A leány irtózik kirablójától, nővére gyilkosától, de mihelyt ez felmutat egy írást, mely igazolja, hogy ő

mentette meg atyja életét, kész őt követni és cinkosaihoz társul szegődni. Ha ezen lélektani nehézségeken túlestünk, Marvea többi tettét már elfogadhatjuk. Van benne egy vonás a szerelméért mindenre kész asszonyból, de ezt nagyon lerontják azon tulajdonságok, melyek a puszták fia mellett ragadnak rá. A többi szereplőkről sincs sok mondanivalónk. Boisperé, Capellini közönséges kalandorok, kiknek árulás, szó- és esküszegés teszük jellemüket és ebben szinte cinikusan gyönyörködnek.

Kérdezhetjük mostan, lehetséges-e egy olyan regényt, melyben az összes szereplők rablók és gyilkosok, kikben semmi fogékonyságot nem találunk a jobb iránt, másnak mint rémregénynek nevezni?

Ezen, a jellemekben mutatkozó hibákon kívül, még más megrovandókat is találunk. Ezek: a képzeletnek szeretlen csapongása és hihetlenségei, melyek közül ne említsük csak azt, hogy a rablóbanda, mely néhány kalandor kivételével félvad emberekből áll, úgy ülésezik és tárgyal, mint bármely kongresszus, amellet, hogy durvaságban töltik életüket, egymást »uram«-nak szólítják.

Ha nem tudnók is bizonyosan, hogy a Puszták fiát Beöthy írói pályájának elején írta, akkor is kételkedve fogadnánk, hogy azt 1857-ben írta volna,¹ akkor, midőn tollából a Komédia és Tragédia, Asztaltól és Ágytól című elbeszélései már megjelentek. Így is eléggé különös, hogy az annyira józan realitású író, hogy választhatta, de különösen, hogy mikép dolgozhatta így fel ezen tárgyat?

Öt évvel később, már az író halála után 1858-ban jelent meg a második regénye, a *Goldbach et Comp.* E regény, mely az Abafi Lajos szerkesztette Nemzeti Könyvtárban jelent meg, teljes címe: *A kék macskához, Goldbach et Comp.* Míg a Puszták fiában nem neki való tárggyal küzdött, addig a Goldbach et Compban megtalálta azt a kört, melyben tehetsége érvényesülni tudott. Tárgyát a polgári élet köréből veszi. Hogy mindazonáltal nem sikerült neki kiválót és hibanélkülít alkotni, abban közrejátszott az a körülmény is, hogy azon a téren, melyen mozgott, jóformán úttörő munkásságot kellett végeznie. Említettük, hogy Beöthynek ezen regénye a polgári élet mezején mozog,

¹ Ekkor jelent meg ugyanis önálló kötetben.

így tehát ezen osztálynak és ezzel kapcsolatban az akkori Pestnek is jellemző rajzát kellett volna adnia. Beöthy nyújt képet olvasóinak a főváros polgárköreinek életéről, ezen kép azonban nem helyes, ezen osztály jellemzésében nem találjuk meg az annyira fontos hűséget. Beöthy sötétebb világításban mutatja be, rosszabbnak tünteti fel a polgárosztály életét, mint amilyen ez ténylegesen volt. A regény meséje sem alkalmas arra, hogy annak keretében az előbb említett követelménynek sikeresen tehetett volna eleget. Egyszerűbb és olyan mesére lett volna az írónak szüksége, melyben az események a szereplők jelleméből mint természetesek folynak és következnek. Nem akarjuk ezzel azt állítani, hogy a Goldbach és Comp.-ban az események nincsenek indokolva és hogy a szereplők tettei jellemükkel ellentétben állanak, hanem csak azt, hogy a mese eléggé szövevényes s hogy előszeretettel árul el a képzeletet izgató események iránt. Az olyan mese, mint a Goldbach et Comp.-é nem alkalmas arra, hogy azon körnek, melyben mozog, nyilvános és családi életét híven fesse, és hogy azokkal az események folyamán szinte észrevétlenül megismertesse az olvasót. Ebben hibázott Beöthy, tévedésének megítélésénél tekintetbe kell vennünk azonban azt is, hogy ezen regényével jóformán töretlen úton indult el. Mint úttörőnek, ki abba a korba mert elindulni ezen a csapáson, midőn szemünk még nem szokta meg az élet reális szemléletét, ezen tévedés nagyon megbocsátható, sőt mindig dicséret illeti meg Beöthyt azért, hogy volt bátorsága és ereje töretlen csapásra lépni.

A Goldbach et Comp. meséje röviden a következő. Goldbach Jánosnak virágzó fűszerüzlete van Al-Örsön. A jó üzlethez járul a boldog családi élet, melynek tetőpontján képzeletét magát, midőn egy csapás boldogságát és anyagi jólétét egyszerre tönkreteszi. Kiderül, hogy felesége már törvényes viszonyban élt Zsedőfi Andrással, kitől egy kalandornak, Zselye Bertalannak, ki Goldbachnak üzlettársa, csábítására elszökött, és hogy a törvény üldözését magáról elhárítsa, újból férjhez ment Goldbachhoz. Személyazonosságukat felfedezik és börtönbe kerülnek. Ez a regény első része, mely már sötét színben végződik, a második rész, mely tulajdonképp az ártatlan Goldbach gyerekek regénye, még sötétebb. A szülők távoznak

Al-Örsről; az anya börtönbe kerül, az apa pedig földönfutóvá lesz. Gyermekük, Lajos és Betti, miután árvaságban fölserdültek, anyjuk felkeresésére indulnak. Pestre érkezve egy csalóbanda körébe jutnak, melynek tagjai: Holdburgné, Berger Ottil, a börtönből megszökött Zsellye Bertalan, ki mostan mint Sérey báró folytatja üzemeit és Zsedőfi Béla, a nőgyűlölővé lett Zsedőfi Andrásnak unokaöccse. A tapasztalatlan Goldbach Betti szeretője lesz a fiatal Zsedőfinek, majd mindig jobban süllyedve, nyomorban végezi be életét. Lajosnak sikerült feltalálni anyját, kit nemsokára eltemet. Házassága folytán szerencsés körülmények közé kerül és eszköze lesz a büntető igazgatszolgáltatásnak. A csaló társaságot utoléri végzete, a börtön.

Ismerve a regény meséjét, tekintsük mostan a szereplő egyéneket. Nézzük, helyesen vannak-e azok megalkotva, beleillenek-e a környezetbe és összhangzatban vannak-e eseményeikkel? Említettük, hogy e regénynek feladata az lett volna, hogy a polgári életet mutassa be. De hát teljesen megfelelnek-e ezen célnak a szereplők?

A regény főszereplői között nincsen csak egyetlen egy, Goldbach Lajos, ki mint egészséges gondolkozású mutatkozik be és megmarad a helyes úton. A többiek közül néhány: Goldbach, Goldbachné felkeltik szálnalmunkat, míg a nagy összesség csábító férfiakból és elbukott nőkből áll. Ilyen alakok pedig azon cél elérésére nem alkalmasak.

A Goldbach et Comp-ban tulajdonképen két élettragédia játszódik végig. Az első Goldbachnéé, ki már visszatért a bűn útjáról, de kérelhetlen kegyetlenséggel támad fel ellene múltja, és bűnhődni kell. A második leányáé, Bettié, kit anyjától örökölt vérmérséklete ragad az örvénybe és bukásával az anya másodszor bűnhődik. Ha e két nőszereplőt mélyebben vizsgáljuk, észre kell vennünk Betti sorsában némi sorsszerűséget. E fiatal leány már születésénél, de különösen későbbi nevelésénél fogva szinte arra van predestinálva, hogy elbukjék. Bűnhődni kell anyja egykori ballépéséért, kinek izzó vérért örökölte. Betti hamarosan elbukik. Kérdezhetnők, hogy mivel van ez indokolva? Betti bukása teljesen érthető. Egy tapasztalatlan fiatal leány, milyennek Betti van fel-

tüntetve, ki az életből még mit sem ösmer és mindenkiben csak bizni tud, elbukhatik még hamarább is. Találunk azonban egy vonást Bettiben, melyet joggal kifogásolhatunk. E fiatal leány, kinek gyermekkorá óta egyedüli vágya, hogy anyját újra feltalálja, midőn már közel van célja elérhetéséhez, lemond arról. Az, hogy elbukott, nem elégséges ok arra, hogy legalább ne vágyódjék édesanyja után, ki csak még egyszer jut eszébe, midőn halála hírért veszi. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy Betti alakja hibás, hanem csak azt, hogy sokkal teljesebb és megfelelőbb lett volna, ha bukása után is megmarad benne vágyódása édesanyja után és ha felébredne lelkében helyzetének megértésével legalább egyszer is a megbánás. Ezt be kellett volna venni Beöthynek Betti jellemébe.

Goldbachnéban ügyesen van megrajzolva a megtért bűnös nő, ki kétszeresen áttudja érteni előbbeni helyzetét. Megadja magát sorsának és ezentúl csak az anyai szeretet sarkalja. Annál érthetlenebb azonban az a körülmény, hogy életének végső napjaiban miért szereti csak leányát, holott fia azt sokkal jobban megérdemli? Oka pedig egyáltalán nincsen reá. Elfogadhatóbb lenne e dolog, ha az anya fiát szeretné jobban, hiszen leánya, ki Zselye Bertalannal folytatott viszony gyümölcse, mindig csak multjára emlékeztethette. Az még nem hiba, hogy Goldbachné mindig távollévő leánya után vágyódik, de az, hogy fiát, ki érette föláldozza magát, ártatlanul keserű szemrehányásokkal gyötri, az már lélektanilag, ha nem lehetetlenség is, de nem valószínű.

A többi szereplőket vizsgálgatva, közülök kettőt: Zsedőfi Bélát és Zselye Bertalant, az ál Sérey bárót, együtt tárgyalhatjuk. Jellemük fő vonásai ugyanis meg egyezők. Mindkettő nagyarányú szélhámos, ügyesen értenek ahhoz, hogy a világ szemébe port hintsenek, megvan az ehhez szükséges tetterejük és bátorságuk. Zselye Bertalan csak nagy vonásokban van bemutatva, míg Zsedőfi egész aprólékosan, de azért mindkettő egyformán plasztikusán áll az olvasó előtt. Jellemükhöz sem hozzáadni, sem pedig abból elvenni nem kell. E két kalandornak megtaláljuk pendant képét két női szereplőben. Holdburgnéban és Berger Ottilban. Az előbbeni teljesen megfelelő Zselyének, míg Ottil Zsedőfi jellemét fedi. Egyformán is

vannak bemutatva, Ottlil részletesen, Holdburgnéval csak ritkábban találkozunk, de elégszer, hogy jól megismerjük. Ottlil jelleme teljesebb. Beöthy bevette jellemébe azon mérhetetlen bosszúvágyát, melyet egy ily személy érez, midőn magát megcsalva látja. Ottlil máskülönben jellemének alapvonásához, a dicsekvéshez hű marad állandóan, mi nem rossz vonás alakjában. Általában elmondhatjuk, hogy Beöthy ezen alakoknak megrajzolásában, kik a züllött elemet képviselik, nagyobb szerencsével járt el, mint a többi személyeinél. Abban az egyben hibázott azonban, hogy itt túlságba ment. Azon körnek, melyben mozog romlottsága nem volt ekkora, a polgári családok élete sokkal egyszerűbb és tisztább volt; úgy, hogyha ebből a regényből itélni akarnánk, ferde fogalmakat nyernénk.

A regény főszereplői közül hátra van még Goldbach Lajos, kinek alakja a legrokonszenvesebb és megfelelő is. Mint gyermek jól van feltüntetve és talán még sikerültebb a félérett ifjú. Következetes marad önmagához mindvégig. Anyjával szemben tanusított gyöngédsége, valamint erélye, mellyel testvére csábítóival szemben eljár, tesz ki teljessé alakját, mely megfelel a polgári köröknek.

Szólnunk kell még arról is, hogy milyenek a mellékalakok. Ezek közül meg kell emlékeznünk Goldbach Jánosról és Zsedőfi Andrásról. A két első áldozata Goldbachnénak, két tönkretett élet, az önmagukkal való meghasonlás azonban mindkettőnél másban nyilvánul. Goldbach elzüllik és mint az új Diogenes vidám elemet van hivatva képviselni, de a regény sötét világába nem tud derűt hozni. A vele űzött tréfák nem mulattatók; ami alakjában értékes, az a néha felesillanó keserű humor. A második áldozat Zsedőfi András, kinél nőgyűlöletben és különcködésben nyilvánul meg az egykori lelki megrázkódás. A különcködő Zsedőfi, ha nem is túlságosan plasztikus alak, de azért szerencsés kézzel van megrajzolva.

Ha már mostan a szereplő egyénekről általában ítéletet akarunk mondani, az eredmény a következő lesz: a szereplők egyenként tekintve jól vannak megalkotva, olyanok, kik létezhetnek és nemcsak a költői képzelet alkotásai. Elő kell azonban állanunk a már hangoztatott kifogásunkkal, hogy a szereplők legnagyobb részének sokkal egyszerűbbeknek és kevésbbé romlottaknak kellene

lenniök, hogy beilljenek abba a körbe, melyben a regény megindul és jóformán mindvégig halad. Az esetben, ha a jellemeket egyszerűbbeknek, illetőleg jobbakkal rajzolta volna Beöthy, maga a cselekvény is nyert volna egyszerűségében.

Ezek után hátra van még, hogy a Goldbach et Comp-ot más szempontokból is vizsgálat alá vegyük. Beöthyről tudjuk, hogy elbeszéléseiben ügyesen szőtte meséjét, melyek azonban mindig érdekesek. Ezt a jótulajdonságát, ha keressük első nagyobb reményében, csak némely tekintetben találjuk meg. A Goldbach et Comp. meséje elég kerekded, ha nem is oly átlátszó, mint például a Komédia és Tragédiáé; sokkal bonyolultabb és van benne kalandosság, de nem annyi, hogy ebből arra következtethetnénk, hogy ezzel Beöthy az érdeklődés mesterséges felcsigázására törekedett volna. Ez első tulajdonképeni regénye és tekintve azt, hogy a regény technikáját még nem sajátította el teljesen, sikerültnek kell regényét ezen szempontból is mondanunk. Egy állításunk igazolására hozhatjuk még fel erős bizonyítékul a Goldbach és Compot, hogy Beöthy a reális iránynak híve. E regényben a felfogásban, a szereplők jellemzésében annyi realitást tanúsít, hogy az szinte meglepő, ha tudjuk, hogy Beöthy ebben is az úttörők között járt. Stílusa, mint mindig, ezen regényében is élénk, könnyen haladó és magyaros.

A Goldbach et Comp-ot első tulajdonképeni regényének kell tekintenünk, ha a minden érték nélküli Puszták fiát számításon kívül hagyjuk. Első regényének töretlen úton a Goldbach et Comp. határozottan sikerült és méltó Beöthy tehetségéhez.

Beöthynek imént tárgyalt regénye már csak halála után került az olvasóközönség kezébe, midőn a harmadik regénye nyomda alá került, már kezdte a nagyközönség őt felejteni. 24 évvel az író halála után 1881-ben az Ország-Világ közölte harmadik és utolsó regényét, a *Menyasszonyt*. Kéziratban, be nem fejezve hagyta hátra írónk ezen regényét, mely többi irataival együtt bátyjának, Zsigmondnak tulajdonába került. A feledés homályából Beöthy Zsolt mentette meg, ki mint az Ország-Világ akkori szerkesztője befejeztette a félbemaradt regényt és kiadta. A Menyasszony befejezetlenül maradt hátra, de Beöthy már odáig

vitte a mesét, ahol a végkifejlet iránt kétségünk már nem lehet. Így arra, ki folytatta és befejezte, már nem nagy feladat várt és azt minden bizonnyal úgy oldotta meg, a végeredményt tekintve, amint azt Beöthy tervezhette. Egy tekintetben emelhetünk azonban kifogást a befejezés ellen. Az utolsó pont ugyanis túlságosan kalandosnak látszik. A regény hőse beáll szegénylegénynek, halálosan megsebesül, vérpadra hurcolják, és ott az utolsó pillanatban kegyelmet nyer. A regényt ott, ahol Beöthy abbahagyta, befejezni még nem lehetett, tehát indokolt, hogy miért áll be a hős szegénylegénynek, de a halálos sebesülés, meg a vérpad mint fölösleges dolgok, elmaradhattak volna. Ezt így határozottan kimondani bajos, mert senkisé tudhatja, hogyan tervezte a befejezést maga az író, hanem ha többi munkáit mind ismerjük, abból arra következtethetünk, hogy Beöthy e két utóbbit mellőzte volna.

A Menyasszony Beöthynek legsikerültebb regénye, melyet nem hamarosan írt, hanem sokáig dolgozott rajta. Elbeszéléseit olvasva kettőt is találunk, melyek részét képezik regényének. Mindkettő 1853-ból való. Az egyik a Hölgyfutárban jelent meg *Egy kis tréfa* címen, a másik pedig a *Hagymázbeteg*, mely a Punesban foglal helyet. Valószínűnek tarthatjuk, hogy Beöthy már ekkor foglalkozott a Menyasszony meséjével és hogy ezen két elbeszélés előre készült részlet. Föltehetnők azonban azt is, hogy ezen elbeszélések függetlenül készültek, és az író később egyszerűen beleolvasztotta azokat regényébe. Az előbbeni állításunk mellett szól azonban azon körülmény, hogy a Hagymázbetegben, melyben szintén a Menyasszony főhőse szerepel, ennek jelleme teljesen megfelel minden tétében Sulyok Pistának, a regény főhősének. Már pedig, ha a Hagymázbeteg teljesen függetlenül készült volna a Menyasszonytól, bajosan találnánk meg a teljes egyezést. Azt pedig ismét bajos feltenni, hogy Beöthy ezen elbeszélésének alakját annyira megszerette, hogy regényt írt a kedvéért, annál is inkább, mivel a Hagymázbeteg nem szolgálhatott alapul a Menyasszonynak, melynek csak epizódját képezi. Ugyanígy vagyunk a másik elbeszéléssel, az Egy kis tréfával. Ezt ugyan írhatta volna függetlenül is, de nem igen valószínű. Még csak egy körülményt hozunk fel állításunk igazolására. A Menyasszony nem

felületes munka, hanem jóformán minden tekintetben felülmulja Beöthy többi munkáit. A részleteknek finomabb megrajzolása, a meseszövéseben tanúsított nagyobb gondosság, mind csak abban a föltevésünkben erősítenek meg, hogy Beöthy ezen regényének tárgyával hosszabb ideig foglalkozott és az említett elbeszélések annak előkészült részletei.

A regény meséje rövidesen a következő: Halomkői báró családnál nevelő volt fiatal korában Hilárius barát; közte és a báró leánya, Amália között bizalmas viszony fejlődött, melynek gyümölcse egy leány, Örsike lett. Hilárius, akkor még Bálint, nőül nem vehetvén Amáliát, szerzetbe vonul; a kisleány pedig Sárospatakra kerül dajkaságba. Örsike felserdülve, kedvesével megszökik nevelő szülei házából. Kedvese egy pataki diák, Sulyok Pista nevet véve fel beáll katonának, Örsike pedig mint markotányosnő követi. A megoldásra Józsa Gyurinak egy tréfája vezet, ki fölszed kocsijára egy kolduló barátot és egy obsitos bakát. Útközben leitatja vendégeit és föleseréli ruházatukat. Így azután a barátot a kaszárnyába, az obsitost pedig a klastromba küldi. Mihály barát a kaszárnyában összejő Örsikével, ki elpanaszolja neki eddigi sorsát, és megszabadítja a barátot kényes helyzetéből. Ez hazatérve a klastromba, elmondja a történeteket Hilárius atyának, ki Örsikében elveszettnek hitt leányára ismer. Hilárius vissza akarja őt vezetni anyjához. Hogy tervét keresztülvihesse, az obsitossal megszöktetteti a kaszárnyából. Örsike visszakerül anyjához. A leányban megmarad az új környezetben is régi szerelme. Sulyok Pista, midőn kedvese eltűnését észreveszi, megszökik a katonaságtól. Bolyongása közben Csillag Arturhoz, egy pénzhamisítóhoz kerül, anélkül azonban, hogy annak foglalatosságát tudná. Négy év elteltével Csillag párbajban elesik és haldokolva felfedi titkát Pistának, ki félve az elfogatástól menekül. (Eddig vitte a regényt Beöthy.) Sulyok Pista beáll a szegénylegények közé, egyik társa azonban árulónak nézi és orozva meglövi. Ekkor kiderül, hogy katonaszökevény és halálra ítélik, de Örsike anyjának közbenjárása megmenti őt az életnek és kedvesének.

Ha arról akarunk ítéletet mondani, hogy Beöthy három regénye közül melyik a legjobb, nem állunk nehéz

feladattal szembe. Minden tekintetben a legsikerültebb a Menyasszony. Ebbe mutatkozik Beöthy tehetsége a legfejlettebb fokon és egyúttal sokoldalúságában is. E regényében ugyanis ismét új irányba tesz kísérletet, még pedig nem közönséges sikerrel. A népies felé fordul; fellépteti a legjobb magyar népies alakokat: A kolduló barátot, a kiszolgált katonát, bevezet a kaszárnya életébe és futólag érinti a diákságot is. Ez határozottan új irány Beöthynél. Népies alakjai oly ügyes kézzel vannak megalkotva, jellemző vonásaik úgy vannak összeválogatva, hogy mint plasztikus alakok állanak előttünk, kikben szinte érezzük a vér lüktetését. Miska barát a maga együgyű félszegségével, zavarával és félénkségével, de amellett romlatlan, becsületes szívével ép annyira sikerült, mint a nagyokat mondó-obstos, kit az élet megtanított arra, hogy mindenütt feltalálja magát. A nem finomkodó katonaélet megrajzolásához is sikerült megtalálnia a megfelelő erősebb színeket, anélkül azonban, hogy izléstelenségbe tévedett volna. Ezen népies alakjai igen sokban emlékeztetnek Jókaira. Ugyanazzal a jókedvvel fog neki alakjai megrajzolásához és a mód, ahogyan azt teszi, szintén Jókai utánzására mutat. Ezen kísérlete után, melyben sikerült eltalálnia a megfelelő hangot és a népies jókedvet, csak sajnálnunk lehet, hogy hamarabb nem indult el Beöthy ezen az úton.

Kétség kívül e regényt az teszi becsessé, hogy benne Beöthy tehetségének egy új oldalával ismerkedünk meg, más szempontokból sem áll azonban alacsonyabb fokon többi e nembeli alkotásainál. Beöthy a Menyasszonyban is ügyes meseszövegnek és elbeszélőnek mutatkozik. Fáradhatlan jókedvvel viszi magával olvasóit a kaszárnyába, a kolostorba, megfordulunk főúri kastélyban, pénzhamisítók között, anélkül, hogy írónk mesélő kedve bárhol is csökkent volna. Elbeszélése pedig azon a tiszta magyar nyelven folyik, melyet munkáiban már megszoktunk. Mindazonáltal regényét nem mondhatjuk minden részében egyformán sikerültnek. A mellékszempélyek és események nagyobb közvetlenséggel vannak megérzékítve, mint a főcselekvény és szempélyek. Minden tekintetben kifogástalan alakok Kardos Miska, az obstos és különösen Mihály barát. Az obstosban nem egy vonást találunk meg az annyira népszerűvé vált Hári Jánosból. Nagyokat mond

és mindig föltalálja magát. Különösen sikerültnek kell tartanunk azt a részt, melyben az obsitos a kolostorban van. Mihály barátan sokat mosolygunk, mulatunk kényes helyzetein.

Hátra van még, hogy a regény főszereplőinek jellemzésére is vessünk egy tekintetet. Örzsikében, a regény hősnőjében jóformán ismerőssel találkozunk, jellemének fővonásai hasonlóak a Goldbach et Comp. Bettijéhez. Hasonló lelkitulajdonokkal felruházott lények indulnak el majdnem egyforma úton és körülmények között; a végkifejlet azonban teljesen különbözik. Mindkettő árvaságban nő fel, sanyarú viszonyok között; közös vágyuk, hogy környezetüktől megszabaduljanak és anyjukat feltalálják. Mindkettő hiszékeny és naiv. A sors mindkét leányt egy férfival hozza össze, kik döntő befolyást gyakorolnak életükre. Itt találjuk az első különbséget, ugyanis míg Bettit egy jellemtelen csábítóval hozza össze sorsa, addig Örzsike kedvese derék, becsületes ember. Mostan természetesen szétválik nemcsak sorsuk, hanem jellemük is másképen alakul. Örzsike elveszíti a naivság bájos vonásait, mi nagyon természetes. Kaszárnnyában él katonák között, hol nem tarthatta meg előbbeni vonásait. Helyesen és ügyesen van alakja megrajzolva, de sokkal jobb és élénkebb addig, míg nem kerül be a nagyúri életbe. Itt szerény véleményünk szerint az író hibát követett el azzal, hogy Örzsikét olyannak rajzolta, ki azonnal beletalálja magát ezen előtte teljesen ismeretlen légkörbe. Bajosan fogadhatjuk el, hogy egy leány, ki természetes kedvességén kívül semmi egyéb műveltséggel nem rendelkezik, minden átmenet nélkül kifogástalanul mozogjon a szalonokban. Örzsike pedig csakis az öltözködéssel van megakadva, de mihelyt rajta van a selyemruha, azonnal úri hölgy.

Sulyok Pistának jellemzéséhez nem sok szóra van szükségünk. Jellemében nincsen semmi komplikált, minden körülmények között megmarad heves, de egyúttal nyílt természete. Erős jellem, mely nem tud a körülményekkel megalkudni és mindvégig következetes marad. Sulyok Pistának jellemét vizsgálgatva, okvetlenül szemünkbe tűnik annak magyarossága. Minden ízében magyaros és ép azért olyan sikerült és vonzó.

Ne mellőzzük el Csillag Arturt sem. Beöthynek sikerült jót alkotni egyszerű jellemből, de nem kevésbé jó Csillag Artur rejtélyes alakja is. A mellékszemélyek, mint Hilárius atya, Amália bárónő Beöthytől megszokott ügyességgel alkotvák.

Ezen legutolsó regénye, egyúttal végső alkotásainak egyike, regényirodalmunk jobb termékei közé sorolandó.

IV. Vígjátékai.

Beöthy nem elégedett meg azon sikerekkel, melyeket mint humorista és mint elbeszélő író aratott; színpadi sikerre is vágyott. És ezt a szó tág értelmében el is érte, mert a közönség és a lapok szívesen fogadták darabját; irodalmi sikereit ezzel azonban nem gyarapította, mert vígjátékainak értéke vajmi kevés. Nem sokat írt, összesen három, illetve négy darabjáról tudunk. Első darabját még mint kezdő írta 1850-ben. Erről csakis egykorú hírlapközlemény alapján van tudomásunk. A *Hölgyfutár* ez évi évfolyamában¹ olvassuk, hogy Beöthynek *Egyik tizenkilenc, másik egy híján húsz* című vígjátéka Pápán nagy sikert aratott. Ez az összes, mit ezen vígjátékáról tudunk, de tekintve a későbbieket, nem igen tarthatjuk többnek egy kezdő humorista szárnypróbálgatásánál. Három év múlva 1853-ban újból találunk egy hírt a *Hölgyfutár*ban,² mely Beöthy egy újabb színdarabjáról szól, anélkül azonban, hogy legalább a darab címe felől nyújtana fölvilágosítást. Mindössze annyit mond, hogy három felvonásos.

Harmadik színdarabja, melyről már bővebbet mondhatunk a *Két szeleburdi*, mely az 1855-ik évi Puncsban jelent meg. Három rövid felvonásos vígjáték, melynek értéke vajmi kevés és színpadi sikerre nem is tarthatott számot, de minden valószínűség szerint nem is volt színpadra szánva. Egy fiatal házaspár boldog életét megzavarja a

¹ *Hölgyfutár* 1850. 130. szám.

² *Hölgyfutár* 1853. 232. szám.

féltékenység. A feleség Livia féltékeny, mert ura többszöri elmaradásában más okot sejt, mint az üzleti elfoglaltságot. Férje felsőkabátjában egy szerelmes levelet talál, melyben írója találkát ígér estére az álarcos bálba. Livia nagynénjével hamarosan elhatározza, hogy elmegy a bálba, hogy a hűtelent tetten érje. Közben a férj is talál egy hasonló tartalmú levelet neje íróasztalán, most ő is megesalottnak tartja magát és készül a bálba. Az álarcosbálban kitudódik, hogy a levelek egy kabátcsere folytán kerültek a házba, és a csomó megoldása hamarosan készen van.

Ezen vígjáték nem áll magas fokon, mert a komikum tisztán csak félreértésre, egymás kijátszására van alapítva, jellembeli komikumot hiába keresünk. Egyetlen jobban sikerült alakja Eulália vénkisasszony, mely alak Kisfaludy óta sűrűn fordul elő vígjátékaiban. Egy agglegényt is szerepeltet, de ennek alakja már alapos kifogás alá kerül, még pedig azért, mert szavait nem tudja megválogatni. A férj sem mondható sikerültnek. Mint komoly, határozott férfi mutatkozik be, ép ezért érthetetlen, hogy a kibontakozáskor miért viselkedik annyira gyáván. Talán a nevetséges fokozására tette ezt Beöthy, de semmi esetre sem szerencsésen, mert csak ellenkező hatást ér el. Valamivel jobb Livia alakja, de az is messze jár attól, hogy sikerülnek mond hassuk. Mint látjuk a jellemzés szempontjából a Két szeleburdi nem áll magas fokon. Amit dicsérrettel említhetünk, azok élénk párbeszédei és a komikum szempontjából az első felvonás negyedik jelenete. Ezen vígjáték megírásához az alapot és eszmét Beöthynek egy elbeszélése szolgáltatta. Ezen elbeszélés 1854-ben jelent meg Müller Gyula Nagy Naptárában és címe: *Szeleburdi, vagy egy tévedésből történt kabátcsere következményei*. A Szeleburdi és a Két szeleburdi meséje teljesen megegyező, azzal a különbséggel, hogy a vígjátékban a bonyodalom jobban kifejlődik, míg az elbeszélésben a kibontakozás hamarosan bekövetkezik. Az elbeszélésben hiányzik az utolsó felvonás, ehelyett megjelenik a kabát igazi tulajdonosa, miáltal a csomó azonnali megoldást nyer. A személyek, eltekintve némi lényegtelen eltéréstől, ugyanazok, csak hogy a vígjátékban jobban kidomborodnak, mint az elbeszélésben.

Ezekután rátérhetünk Beöthy harmadik, illetve negyedik vígjátékára, az *Özvegy és Proletár*ra, mely 1856-ban

szinrekerült a budapesti NemzetiSzínházban.¹ A népszerű író ezen vígjátékát a közönség szíves fogadtatásban részesítette. Először július 28-án került színre, mely előadást augusztus 8-án követte a második. A következő esztendőben előadták Győrött, 1864 szeptember 2-án pedig a budai színpadon jelent meg.² Magából abból a körülményből, hogy aránylag rövid idő alatt két előadást ért meg a Nemzeti színházban, mi akkoriban csak jobb darabokkal történt és hogy később is színre került, azt a következtetést vonhatjuk, hogy eléggé sikerült darabnak kellett lennie, melyet szívesen hallgatott végig a közönség. Ezen vígjátékának alapjául szintén egy korábban írt elbeszélése szolgált. A Divatcsarnokban 1854-ben megjelent *St. Pierre testvérek* című elbeszélését alakította át vígjátékká, melynek meséje a következő. Egy fiatalembernek Artúrnak, ki állását veszítette, lakását kellene elhagyni; szomszédnője Krisztina azonban megszanja és éjszakára hajlandó őt magához fogadni. Már együtt vannak, midőn jó a közjegyző, ki tudtul adja Krisztinának, hogy nagybátyja vagyona reá száll, mivel bátyja, Saintpierre Victor, tengerésztsízt a tengerbe veszett. Krisztina zavarában, hogy őt egy fiatalemberrel együtt találták, Artúrt mint bátyját, Victort adja ki, de módot talál, hogy ő menjen az örökség átvételére. Közben megérkezik az igazi Saintpierre, ki csak azért költötte halott hírét, hogy egy büntetése alól megmeneküljön. Közte és Artúr között, ki szintén mint Saintpierre mutatkozik be, érdekes jelenetek folynak, melynek betetőzése, hogy a rendőrség elfogja Artúrt Saintpierre helyett. Ártatlansága azonban kitudódik és elnyeri Krisztina kezét.

A darab közvetlen megítélése nem állván módunkban, tekintsük az egykorú nirlapok bírálatait. A *Déliab*³ dicséri élénk helyzetkomikumát, sajnálja, hogy külföldön játszik. Néhány javítást ajánl: az éji jelenetnek nappalira változtatását, hogy a látogatások valószínűbbek legyenek, a stílus megjavítását, (Ne használjon ilyen szavakat: kampee.) napló-fölolvasás elhagyását. A bohózatok közé sorolja alsóbb-

¹ Az Őzvegy és Proletár nyomtatásban nem jelent meg, a kéziratához pedig nem sikerült hozzájutnom, így csak egykorú hirlapi jelentések alapján ismertethetem.

² Egykorú hirlapok.

³ 1856. 31. szám.

rendű komikumánál fogva. A *Magyar Sajtó*¹ szerkezetét elevennek, nyelvét folyékonynak mondja, hibáztatja azonban könnyelmű bohóságait és jellembeli hiányait. A *Vasárnapi Ujság*² azt a kifogást emeli, hogy alakjai nem franciák, csak a nevük az. A *Pesti Napló*-ban³ Greguss írta meg a bírálatot, melyet tanulmányai második kötetében is megtalálunk. Ő kritikánalulnak mondja a darabot. Drámai fejlődés egyáltalában nincsen benne, az eseményekben nincsen valószínűség, nincs egyetlen olyan alakja sem, melynek jellege fejlődne. Megrója frivolságát és reminiscentiáit a *Két férj neje* című francia vígjátékkal. Egyedüli érdeme folyékony színpadi nyelve és elmés ötletei.

Ha ezen bírálatokat átolvassuk, látjuk, hogy azok egymásnak ellent mondanak, így nem könnyű feladattal állunk szemben, ha azt akarjuk megállapítani, hogy melyiknek van igaza. Valószínűleg egyiknek sincsen egészen. Már eddig is láttuk, hogy Greguss bírálatai Beöthy munkáiról mindig nagyon szigorúak. Így feltehetjük, hogy az Özvegy és Proletár sem annyira kritikánaluli, mint azt a Pesti Napló bírálója mondja, de bizonyára nagyon helyén valók lesznek azok a kifogások, melyeket tesz.

¹ 1856. 178. szám.

² 1856. 31. szám.

³ 1856. 366. szám.

Tartalom.

	Oldal
Korviszonyok	3
Élete	12
Az író	26
Munkái	41
Humoreszkjei	48
Elbeszélései	51
Regényei	63
Vígjátékai	76